

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA
 QVA DIFFICILLIMUM
 CAPVT XI.
 EPISTOLAE PAULI AD ROMANOS,
 EXPLICATVR.

QVAM
 SVB SVMMI NVMINIS AVSPICHS
 CONSENTIENTE AMPLISSIMO PHILOSOPHORVM ORDINE,
 PRAESIDE
 VIRO EXCELLENTISSIMO, AMPLISSIMO, DOCTISSIMO,
IOHANNE FRIDERICO STIEBRITZ,
 PHILOSOPHIAE, OECONOMIAE, POLITICAE, ET CAMERALIVM
 PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
 ALVMNORVM REGIORVM EPHORO,
 ACADEMIAE SCIENTIARVM MOGVNTINAE SODALI,
 PRAECEPTORE ATQVE PATRONO
 PIETATE MAXIMA AETATEM DEVENERANDO,
 PRO SVMMIS IN PHILOSOPHIA HONORIBVS
 ET PRIVILEGIIS
 SOLLEMNI RITV ACCEPTANDIS
 D. VI. MAII A. O. R. MDCCLXIII.
 PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIET
 AVCTOR
SAMVEL BENIAMIN KEYL,
 VRATISLAVIA-SILESIVS.

~~~~~
 HALAE MAGDEBVRGICAE EX OFFICINA HENDELIANA.

DISSERTATIO
 DE
 CAUSIS
 HISTORIAE PAVLAE ROMANAE
 AUCTORITATE
 JOHANNIS DE BRUNO
 DOCTORIS
 THEOLOGICI
 IN
 UNIVERSITATE
 CAMERACENSIS
 ACADEMIAE
 PUBLICE
 DEFENSIT
 JOHANNES DE BRUNO
 AETATIS SUAE
 ANNI 1650
 DIE 15
 MENSIS JULII
 IN AULA
 MAGNIFICA
 PALATII
 CAMERACENSIS
 AEDIFICII
 MAGNIFICENTIA
 ACADEMIAE
 CAMERACENSIS
 AUCTORITATE
 PUBLICE
 DEFENSIT
 JOHANNES DE BRUNO
 AETATIS SUAE
 ANNI 1650
 DIE 15
 MENSIS JULII
 IN AULA
 MAGNIFICA
 PALATII
 CAMERACENSIS
 AEDIFICII
 MAGNIFICENTIA
 ACADEMIAE
 CAMERACENSIS

MAGNIFICO ET ILLVSTRI
REGIAE CIVITATIS VRATISLAVIENSIS
SENATVI,
PATRIAE PATRIBVS,
PATRONIS
ET
FAVTORIBVS,
OMNI PIETATE ATQVE OBSERVANTIA
DEVENERANDIS,
HOC INAUGVRALE SPECIMEN

IN MONVMENTVM
DEVOTISSIMAE, AC PRO TOT TANTISQVE
BENEFICIIS,
IN SE COLLATIS,
GRATISSIMAE MENTIS,
CVM ARDENTISSIMIS VOTIS
PRO
PERENNI SALVTE
VIRORVM PERILLVSTRIVM
NVNCVPATIS,
D. D. D.
GRATIOSISSIMORVM MAECENATVM

HVMILLIMVS CVLTOR
SAMVEL BENIAMIN KEYL.

§. I.

ndecimum epistolae ad Romanos segmentum tam praeclarum & sublime argumenrum, idque tot difficultatibus obseptum, & hinc tot interpretationibus obrutum, continet, ut mihi, qualecunque studiorum meorum specimen edituro, dignum visum sit, quod interpretatione quadam philologica illustrem. Non vero hic rem e longinquo repetam, ea adpositurus, quae ad oeconomiam totius epistolae pertinent; cum id iam dudum ab aliis non sine laude praestitum sit. Illud vero praetermittere nequeo, quod Paulus, exposita vera iustificationis hominis peccatoris indole, inde a Cap. IX. docuerit, Iudaeos, quibus illa iustificationis ratio ad palatum non erat, proprio quippe merito salutem adquisituros, a deo reiectos; gentes autem eorum loco quibus nimirum vera cum deo in gratiam redeundi via persuaderi poterat, admittas esse. Vtut vero haec recte se habebant, facili tamen Paulus coniectura adsequebatur, fore, ut gentes, his ita perceptis, alto Iudaeos supercilio, ceu reprobos, contemnerent, inque vanam de sua felicitate gloriationem, cum Iudaeorum insultatione coniunctam, incidèrent. Hinc suarum partium esse duxit, Cap. XI. traditam a se doctrinam suis limitibus circumscribere. Demonstrat, igitur, neque omnes singulosque Iudaeos reiectos, neque in perpetuum eos gratia dei exclusos esse. Prius probat v. 1-10. partim exemplo suo v. 1. partim ex numero Iudaeorum,

rum, satis spectabili, ad Christum conuerforum, quamuis longe plurimi sua culpa perierint v. 2-10. *Posterius* euoluit v. 11-36. *tum* probabiliter v. 11-24. *tum* apodictice v. 25-36. Sed veniamus in rem praesentem!

§. II.

Paulus totam tractationem obiectione aliqua, quam conuerſi ex gentibus formare poterant, incipit: λέγω ὑμῖν, μή ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; *interrogo igitur, num deus populum suum abiecit?* Particula ὑμῖν indicat, obiectionem hanc tanquam consequentiam ex antecedentibus, inprimis vero ex Cap. X, 21. proponi, vbi *indefinite*, quod aliquando *uniuersaliter* valet, dictum erat, λαὸν, populum Israeliticum, incredulum, deoque repugnantem, reiectum esse, dum e contrario deus se gentibus cognoscendum praebuisset, v. 20. Inde igitur inferre poterant gentiles, ad deum conuerſi, haec tum de uniuersali, tum de finali Iudaeorum abiectione, capi debere. Cum vero haec a mente Pauli perquam aliena essent: data opera hoc argumentum explicat, dicitque: *interrogo itaque; num forte*, quod gentiles sibi persuadent, atque ex parte cupiunt, *deus populum suum ita abiecit*, vt nemo eorum, nullo vnquam tempore, ad meliora rediturus sit? λέγειν h. l. percommode *interrogo* explicatur; quod sequentia statim indicant: sicuti idem verbum, eadem significatione vestitum, Cap. X, 18. 19. Ioh. XIII, 25. Cap. XIV, 22. XVI, 18. & alibi occurrit. Cum apostolus Iudaeos λαὸν nominat, tacite remittit ad singularem illum amorem, quo Deus eos inde a longinquo tempore complexus erat; ad foedus, quod sollemniter cum iis inierat; ad promissiones, quibus illos imbuerat; & denique ad id, quod eos in conspectu gentium peculiarem suum populum constituerat; ideoque percontari incipit, num omnino fieri possit, vt populum, tantis maclatum beneficiis, tantis promissis conspicuum, inque perennaturum foedus receptum, prorsus adieceret? ἀποθεῖν, praeterquam quod quinques in N. T. libris legatur, a LXX. saepius adhibiturum est, vbi inter alia ebraicae radici וָשַׁח respondet, denotatque *depellere, arcerere, deturbare, repellere, reicere*. Egregie huius vocis emphasis, totiusque interrogationis Paulinae vim, expressit Ven. CARPZOVIVS.

in *structuris* in ep. Pauli ad Romanos p. 255. Num igitur, ita scribit Vir doctissimus, Deus suam populum eo cum fastidio, ea cum nausea reiecit, & quasi ἀμβλωθῆδους Φαρμακίαις (pocula sunt quae abortum abiciunt) exspuit, nulla ut spes supersit reditutionis in gratiam? Iam quaestionem hanc propositam Paulus primo negat simpliciter, μή γένοιτο, inquit; qua loquendi formula frequenter, & tunc imprimis, vitur, quando aliquam illationem ex suis adfertis minime fluere, cum perfectionibus & voluntate dei pugnare, ideoque eam se prorsus detestari, nec sine horrore eius mentionem facere, significaturus est. Probe huic dictioni convenit cum Ebraeorum יִרְאֵתָא, idemque notat, ac latinorum, *absit*, *longissime absit*! Quoad rem hic confer 1 Sam. XII, 22. Deinde vero negationem suam argumentis fulcit, docetque ante omnia, Iudaeorum reiectionem de praesenti non ita esse capiendam, ac si omnes singulique ei obnoxii essent. Quod ut impetret, alterum argumentum a suo ipsius exemplo depromit v. 1. Ipsemet enim per dei gratiam ad saniora redierat, et si ex utroque parente Israël.ita, pharisaicis praecudiciis rotus, quantus quantus erat, immerfus. Non sine emphasi dicit εἶλω: Paulo enim in gratiam a deo recepto, receptus is erat, quem admissum iri nunquam putasses; in ipsam enim Christi ecclesiam exquisitissimo studio, tanquam implacabilis hostis, faciebat. Adde Phil. III, 5. Alterum argumentum, mutata paulisper oratione, directe propositum, defumit v. 2. sqq. ab aliis Iudaeis, aequae feliciter ad Christum perductis. Spectabimus hic primo argumentum ipsum. Non, inquit vir diuinus, ad instar *Sammuelis* 1 Sam. XII, 22. *reiecit deus populum suum*, si de omnibus singulisque id capere velis, quem praecognovit. Non dicit, quem praedestinavit absoluta quadam ratione, inque ordinem violenter redegit: sed praecognovit, ceu talem, qui docilem se esset praebiturus, & intra animum suum admissurus, ut conformis fiat imagini filii sui cap. VIII, 29. Latet in his praeclara adferri Paulini probatio. Cur quaeso, non abiecit dicendus est deus Iudaeos ad vnum omnes? eam ob causam, quia pro omniscientia sua ab aeterno praevidebat, futuros inter illos, qui ordinem gratiae, ad exemplum Abrahami, ingressuri essent. Cum de caetero verbum προγινώσκων

actum intellectus designet, non facimus cum *Surenhusio*, qui, *Προσεσεις δουλειων*, in *βιβλιω καταλλαγης* p. 493. ait: *quos praecognovit*, id est, AMORE SVO EST COMPLEXVS &c. quae ad actum voluntatis redeunt. Quamvis enim haec praecognitio docilium ingeniorum diuinum simul erga ea fauorem secum ferat; hic tamen prope de eo sermo non est, sed potius de eius fundamento, nisi amorem quendam coecum in deo comminisci uolueris. Cui accedit, quod hoc idem uerbum semper de praecognitione, nunquam de amore in sacris legitur. Vide *Actor. XXVI*, 5. *Rom. VIII*, 29. *1 Petr. I*, 2. *2 Petr. III*, 17. Ad eundem modum deriuatum inde nomen *προγνωσεως* occurrit *Actor. II*, 23. *1 Petr. I*, 2.

§. III.

His succedit porro argumenti confirmatio, quam adlato ex historia uetere casu simili, instituit v. 2-5. ubi a) casum similem proponit v. 2-4. *nescitisne*, ait, *quid dicat scriptura in Elia*, i. e. in historia Eliae? Inest huic interrogationi tacita obiectum reprehensio, qui casum similem in animum sibi reuocare, atque ex eo ad casum praesentem argumentari, atque adeo a praecipitata obiectione abstinere debuerant. Eadem formula eodem prorsus modo legitur *1 Cor. III*, 16. *Cap. V*, 6. *Cap. VI*, 2. 3. 9. 15. 16. 19. *Cap. IX*, 13. 24. *Iac. IV*, 4. Adhibet uero *Paulus*, praeter generatorem S. S. allegationem, etiam specialiozem. Veteres enim *Ebraeorum Theologi* sacras scripturas, utpote in capita & uersus nondum distinctas, aliquando non solum formula generali, uti dictum, uti scriptum est; sed etiam specialiori, excitare solebant, rem nimirum, uel personam, de qua sermo fit, commemorantes, ut, quod intendebatur, eo citius inueniri posset. Docuit hoc *Guil. Surenhusius* loc. cit. Eundem morem aliquando secutus est *Christus* *Marci XII*, 26. *Luc. XX*, 37. & hic *Paulus*. Quam uero de re protulit S. S. aliquid in historia de Elia? *ως εντυγχανει τω Θεω κατα τον ισραηλ*. Verbum *εντυγχανει* alii cum *Nesychio* per *περσερχομαι* interpretantur, h. m. *quomodo Elias ad Deum accesserit*, Iudaeos aduaturus. Alii per *colloqui* illud exponunt, quia *1 Reg. XIX*. aliquid existeret colloquium inter Deum & Eliam institutum. Sed ego uix intelligo, quamuis sensus ubi a's idem

idem maneat, cur ab adsumta a plerisque proffiori *interpellandi* notione recedendum, atque in generatiori manendum sit; cum tamen sequens particula *uxta* specialiozem requirat. Vbiunque enim hoc verbum, cum datiuo personae & cum particula *uxta*, vel *πρὸς*, constructum, occurrit, ibi rectissime de *interpellatione apud aliquem, contra alterum insituta*, accipi debet. Patet id tum ex h. l. tum ex Act. XXV, 24. & 1 Maccab. VIII, 32. cap. X, 61. 63. cap. XI, 25. Et sane sicut *ἐντροπῶν*, cum *ἄλλοις* combinatum, *intercessionem pro altero* importat; ita in casu opposito *interpellationem aduersus alterum* designet, necesse est. Vix opus est, vt moneam, *interpellandi* ideam probe consentire cum *occurrendi*, & *accedendi* significatu, quem verbum habet vi originis. Quibus ita praemisissis, ipsa Scripturae verba v. 3. allegat apostolus, quae deprompta sunt ex 1 Reg. XIX, 10. Elias nimirum, postquam nihil intentatum reliquerat, quo Israelitas, idololatriae pessimaeque viuendi rationi deditissimos ad meliorem frugem reuocaret, animadverteratque, cuncta in iaane recidere, & suos nonnisi peiores fieri, sibi penitus persuadebat, nihil omnino boni inter Israelitas superesse, neque dubitari posse, quin deus ipsos, suo arbitrio permisos, plane abiecerit, praecclusa omnis emendationis spe. Eum in finem *prophetas veros occisos, altaria*, priuatim summo Numini erecta a piis Israelicis, subuersa, *seque solum* ex prophetis veris *relictum* esse, atque in eo iam rem versari, vt & sibi *animam* s. vitam adimerent, queritur. Si Paulinum narrationem cum fonte ebraico contuleris: tum deprehendes, Paulum 1) priora prophetae verba, quae 1 Reg. XIX, 10. habentur, omisisse, compendii causa; 2) vocem *Ieboua* ex superioribus adsciuisse; 3) propositionum ordinem immutasse; prius enim mentionem *prophetarum occisorum*, quam *altarium dirutorum* facit, quod secus se habet in sermone Eliae: 4) Voces *בְּחַרְבֵּי* *gladio* & *לְקַחְתָּהָּ* *ad auferendum eam*, omisisse, vt pote quae ex re ipsa intelligi poterant. Absurdus foret, qui in apostolum ideo debacchari veller; cum facile adpareat, sensui prophetiae nil quidquam decedere, & praeterea ipsos Iudaeorum doctores circa textus sacros eodem prorsus modo versari, vt iam dudum docuit SVRENHVSIVS l. cit. p. 495. Caeterum quae *Elias*

de hac omni causa statuebat, erronea erant. Neque enim ipse solus veri numinis cultor existerat, neque exinde inferre debebat, deum omnem Israelitarum curam abiecit. Si aliquem forte offenderit, *prophetam errorem errasse*; is modo apud animam suam recogitet, nostrarum recte distinguere inter viros diuinos, sibi relictos, ex proprio ingenio & suae cognitionis modulo loquentes, atque inter viros diuinos, in actu θεοπροφητίας constitutos. Sicuti hi erroris omnis expertes fuere; ita illos errare potuisse, atque interdum vere errasse, facile intelligitur. Docet autem Paulus v. 4. quomodo propheta admissi erroris conuictus sit; sed, ita inquit, *quid dicit ipsi ο χρηματισμος?* Conformata est haec allegandi formula Rabbiorum mori, quo non minus in suis adlegationibus deum, dominum, & spiritum sanctum, loquentes introducere conueuerunt. Χρηματισμος, prouti a χρηματισμην descendit, quod generatim est, *rebus explicandis constituendisque vacare, ius dicere, & speciatim praeter alia idem valet, ac oraculum edere*, h. l. significat, *diuinitus editum responsum*; quo significatu *verbum* quidem pluribus, nomen autem semel tantum in N. Test. libris legitur. O. LXX. hae voce non vtuntur, exstat tamen 2 Macc. II, 4. Cap. XI, 17. Oraculum ipsum ita habet: *reliqui mihi ipsi*, seu, superstites mihi esse iussi, 7000. viros, s. homines, *qui genu Baali non flexerunt*. Datus εὐχρηστος emphasi non caret: indicat enim non solum *beneficentiam dei voluntatem*, a nemine prorsus pendentem, qua ipsos a turba perditorum hominum, qui rectiora discere volebant, abstraxerat; & simul *accuratam eorum notitiam*, qua Deus pollebat, quamuis hominibus, inprimis quoque Eliae, obscuri mansissent, aut plane ignoti; verum etiam ad *potentissimam providentiam diuinam*, qua vltus fuerat, ad eos fartos tectosque conseruandos, contra cunctas insidias, nec non traulentissima hostium consilia, & feruidissimos conatus, omnem veram religionem, vna cum cultoribus ipsis, e medio tollendi, remittit. Deinde est quasi *datus commodi*, quo indicatur, hos viros superesse in *honorem ipsius*, ad propagandam suam gloriam. Denique idem ille *datus* declarat, deo esse hos superstites quasi in delitiis, & singulari voluptati. *Reliqui* de caetero inuoluit etiam promissum de futuro; quod

quod LXX. & *Vulg.* habent, quam versionem ipsa ebraica forma, hic adhibita, patitur. Vtrum vero voces *septies mille* numerum certum pro incerto exhibeant, sicuti alias numero septenario ingens multitudo describitur, definire non ausim. Hi *genu non flexerant* τῶ βασιλ. sc. ἐξου: sicuti Iud. III, 7. Hof. II, 8. Jer. II, 8. 23. *Baalis* nomen generatim *dominum*, speciatim *idolum*, & hic imprimis Syriorum & Sidoniorum *deastrum* significat; quem *Achabus* iuxta 1 Reg. XVI, 31. 32. praeter vitulos, a Ierobeamo erectos, colebat. *Genum flexio* signum est, quo significamus subiectionem nostram erga alterum, & reuerentiam, qua illum prosequimur. Hic imprimis religiosum cultum, demissamque adorationem, Baali praestitam, insinuat. Differt nonnihil Paulinus textus ab ebraico, re tamen salua manente. Primo enim explicationis causa, fini diuino conuenienter, addidit ἐκκυστω & ἀνδρα, facta a potiori denominatione. Deinde omisit verba: in *Israele*, quia ex substrata materia iam intelligi poterat, conseruasse deum hos viros inter pessimos illius aetatis Israelitas. Porro nec expressit vltima verba: *Et omne os, quod ei (Baali) osculum non fixit*; quia vnus gestus, quo idololatrae venerationem suam testabantur, Paulo sufficere poterat. Denique pro: *genua*, dixit *genu*, Synecdochice. Non abhorreere eiusmodi citandi rationem a Rabbidorum moribus, eadem opera ostendit SVRENHVSIVS p. 496.

§. IV.

Nunc b) casum similem adplicat v. 5-10.: vbi a) ipsa adplicatio sistitur v. 5. Docet nimirum Paulus, calamitose hoc, in quod inciderat, tempore, quo plurimi, post tot alia admissa facinora, non forte prophetam, merum hominem, qualis Elias erat, sed ipsum Messiam, dei filium, respuerant, ita vt maior gentis Iudaeae peruersitas concipi non posset, nihilo tamen minus λεημιζ σα- δνμ esse, s. existere quosdam, a communi contagio separatos, καὶ ἐκλογὴν χάριτος, h. e. secundum liberrimam voluntatem, eamque gratiae plenissimam, ex mera gratia intuitu Christi conceptam. Λεημιζ idem significat ac καταλεημιζ Cap. IX, 27. quod in se numerum spectabilem constitutebat; sicuti septem hominum millia, aetate Eliae seruata, numerum haud contemnendum, efficiebant. Vnde

Vnde Iacobus, & qui cum ipso erant, Act. XXI, 20. Paulo renuntiant, plures myriades esse Iudaeorum, ad fidem adductorum. Interim, cum infinita pene pereuntium multitudine comparati, vix *νεμυα*, *שארית* *residuum*, dici merebantur. Illustrationis causa addo dictum R. Sinai, a Grotio iam adlegatum, quod ita habet: *in terram Canaan, introierunt de sexcentis millibus bini tantum: idem fiet in diebus Messiae.*

§. V.

β) Pluribus declaratur v. 6-10. Hic vero s) exponit apostolus, quid sibi voluerit, quum quosdam secundum liberam voluntatem, *mera gratia nixam*, a deo admissos esse, pronuntiasset v. 6. Ostensurus scilicet erat, deum minime meritorum quorundam intuitu, aliis reiectis, nonnullos sibi seruasse; sed saluam ipsorum soli fauori diuino gratuito acceptam ferendam esse. *Si vero gratia*, ait, sc. *νεμυα γερονεν*; ergo non amplius ex operibus factum est *νεμυα*. Non fuisse hac reliquiae meritorum gloria conspicuae; alioquin gratia *nomen gratiae*, tueri non posset. Verfat Paulus in contradictorie oppositis, quorum vnoposito alterum tollitur. Vocula *ετι*, aliquoties repetita, ab interpretibus omnibus, quos vidi, neglecta, tantumdem mihi significare videtur, ac *ulterius, in posterum, weiter*, q. d. *ist es Gnade, so kan weiter nicht daran gedacht werden &c.* Verba posteriora: *ετι δε εε ε;ων* - - *ου ετι εενερονεν*, desunt in aliquot codicibus, & patrum adlegationibus, nec non in Vulgata; sed recte eorum *γνησιότητα* vindicauit WOLFIVS ad h. l. =) ex his veram causam eruit, quare longe plurimi Iudaeorum pereant, pauci vero eorum seruentur v. 7-10. Videtur vero hic 1) causae ipsius indicationem v. 7. & quidem (x) ex parte pereuntium. Non sane alios deus absolute reiecerat, neque alios coeco arbitrio, beneuola quadam voluntate, complexus erat; sed potius causa reiectionis longe plurimum in eo sita erat, quod vitam aeternam, ex meriti lege sibi debitam, consequi vellent, sicuti causa admissionis quorundam in eo ponenda erat; quod summam, qua laborabant, miseriam sibi persuaderi, atque gratiam diuinam, per Christum partam, sibi commendari paterentur. Haec Paulus interrogatiue eloquitur: *τι ου sel. ερονεν*; videntem tandem

tandem est, quod plures reiecti, pauciores recepti sint? Vti solet Paulus hac formula, quando obiectionem aliquam, quae in legentium animis subnasci posset, sublaturus est. Respondet igitur Paulus, hoc exinde esse, quod *Israel*, i. e. maxima Israelitarum pars, id, quod *studiosè consecutus erat, non obtinuerit.* Ἐπιζητησεν non significat simplex in quaerendo studium; sed vi compositionis, vel agumentum eius, quod quis iam habet, obtinendum Matth. XII, 39. Cap. XVI, 4. Marci VIII, 12. Luc. II, 29. vel singularem sollicitudinem in re aliqua acquirenda, feruens desiderium rei alicuius potiundae, adcuratam in rem aliquam inquisitionem, & importunam rei cuiusdam requisitionem importat; quod loca N. T. pariter, etque τῶν LXX. & apocryphorum, aequè ac profanorum, factis ostendunt. Quae si ad Israelitas transtuleris; adseritur hic de ipsis, eos magno conatu, anxia sollicitudine, & importunè quasi aliquid poposcisse, & requisivisse. Desudarunt nempe in eo, vt obseruatione legum, inprimis ritualium, coram deo, tanquam praeclaris meritis insignes, adparerent, iusti haberentur, & vita aeternum beata dignissimi iudicarentur. At enim *id ipsum* Israël, Paulo teste, *non obtinuit, non attigit.* Τυγχανει in hac significatione *proprie* de iaculantibus dicitur, qui propositam metam, relictis ad eam directis, attingunt; deinde vero *generaliter & metaphoricè* significat, *adsequor, obtineo, voti compos fio.* Huic loco belle conuenit cum illo, qui Cap. IX, 31. legitur; *Israël*, ait Paulus, *persequens legem iustitiae, feruidissime, sicuti feram quis persequi solet, ad legem iustitiae non peruenit; vix e longinquo ad scopum, in quem tendebat, accessit, tantum abest, vt eam obtinuerit.* Quod hic dicitur ἐπιζητησεν, ibi per διακονην exprimitur; & quod τυγχανει nostro in loco est, in isto per φθανειν exponitur; sicuti hoc posterius etiam Cap. IV, 1. per ευρησεναι metam attingere redditur. Sed audiamus (β) causam ex parte conseruatorum: ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπιτυχεν. Abstracto pro concreto posito, ἐκλογὴ exstat pro electis; sicuti *circumcisio* alibi legitur pro *circumcisis, praeputium* pro *praeputiatis* &c. Respicit haec phrasis ad illam, v. 5. λεγόμενα κατ' ἐκλογὴν χαριτος. Conferri meretur haec propositum cum illa, Cap. IX, 30. vbi apostolus de gentibus deo probatis ait, eas, *iusti-*

tiam non persequentor, consecutas esse iustitiam. Quod cum Iudaeis, ab ἐκλογῆς diuersis, longe aliter se habebat: hi enim ἐπιρωθήσαν, *excoecati sunt*, quo minus fortissima argumenta, quibus a proprii meriti consecratione abstrahi, atque ad fidem in Christum permoueri poterant, peruiderent. Πρωθω generatim *durum facio, induro*, significat, atque ante omnia de corporibus quibuscunque adhibetur; speciatim ad corpus humanum applicatur, ita ut modo *calli contractionem*, modo oculorum *exsecationem & rigescentiam* importet. Translatum vero est deinceps ad *animum*, quod plerisque uocabulis, quae designandis adfectionibus corporis humani inprimis initio destinata erant, accidit, ubi nunc ad *intellectum*, nunc ad *uoluntatem* refertur, ita ut ex ipsa orationis serie cuiusuis loci diiudicandum sit, utrum potius per *mentis excoecationem*, an per *indurationem* eius explicari debeat. Illud innuit illam intellectus impotentiam, qua quis uel maxime euidentiū ac salutarium ueritarum, ut rationibus grauissimis munitarum, nexum perspicere non ualeat; hoc autem habitum quendam uiciosissimum innuat, quo quis motiuis, etiam praegnatissimis, quae fortissime uigent, locum nullum relinquit, sed iis promiscue resistit. Quamuis uero utrumque malum coniunctum in suis subiectis esse soleat; hic tamen *Paulum* inprimis ad deplorandum intellectus conditionem, ubi ei lumen fere omne ademptum est, respexisse, omnes loquuntur textus circumstantiae. A quonam uero haec mentis excoecatio pependerit, meum nunc non est, edisserere, cum ad Theologorum scholas id ipsum pertineat. Videri hic possunt *Seb. SCHMIDIVS* in dissert. de *phrasibus indurare, excoecare, & Frid. RAP- POLTVS* de *excoecatione infidelium*.

§. VI.

Ne uero Paulus uideretur iniquus esse in Iudaeos, hinc 2) suppeditat v. 8-10. indicatae causae confirmationem, ex ipsis V. T. libris petitam; unde luculente intelligere poterant, Paulum non nisi illam causam adlegasse, quam illi ipsi libri, quorum autoritas inter eos erat explorata, iam dudum recitauerant. Adferuntur uero plura testimonia, ex *Iesaja* pariter, atque *Dauid*e depromta, ut de Iudaeorum indole, qualem iam ab omni retro tempore demonstra-

monstrauerant, & nunc etiam demonstrabant, penitus constaret. Quae ex *Iesaiâ* reperuntur, v. 8. exstant, cuius verba ex duobus prophetæ locis conflata sunt. *Prima* enim propositio Ies. XXIX, 10. legitur, dummodo ad sensum magis, quam ad ipsissima verba attendatur. *Dedisse* dicitur iis, scilicet Iudæis, πνευμα κατανοησις. Κατανοησις a κατανοασθαι duplicem significat *compunctionis* speciem; altera est *cum sensu* atque *excitatione* coniuncta, vti *Actor. II, 37.* altera est *sine sensu*, *sopiens* ac *veternum inducens*, certe *stuporem*, qualis h. l. intelligitur. Adhibuit Paulus hanc vocem, ad imitationem των LXX. qui ebraicum מרררר ea extulerunt. Apostolus nimirum *antecedentis* facit mentionem pro *consequente* ἀνομοθησια, seu *stupore*; ex frequentissima enim *punctione* oritur παθος, in *stuporem* desinens. Propheta vero nominat *consequens*, *stuporem*, *soporem* ecstasium, *lethargum*, supposita antecedente *fodicatione*, quae tandem in eiusmodi animi conditionem apud Iudæos deserat. Idem igitur haec κατανοησις designat, ac πωρωσις v. 7. Huius *stuporis* dederat deus πνευμα; quae vox, perinde vt ebracorum מרר, frequenter *inclinationem*, *adfectum* & *qualitatem* designat. Videri possunt Rom. VIII, 10. 1 Cor. II, 12. Cap. IV, 21. Gal. VI, 1. Ephes. IV, 3. 4. 23. Phil. I, 27. 2 Tim. I, 7. Vt adeo deus iis indidisse dicatur eiusmodi animi adfectionem & qualitatem, vt nihil boni pensiferent, quomodocunque illis hoc persuasum irent viri diuini. Grauius, vt solet, hoc hominum genus delineauit CHRYSOSTOMVS, homil. 13. in epist. ad Ephes. Illi, ait, qui se semel dederunt libidini, etiamsi instar ignis, etiamsi instar ferri, orationem iis adplicueris, nihil eos tangit, nihil ad eos pertingit, &c. Eiusmodi qualitatem iis dedisse dicitur deus; quod minime gentium de *physica actione*, seu *positiuo*, capiendum est; sed de *privatiuo* & de *permissione* mera. Cum nimirum tot exhortationibus, tot reprehensionibus, tot amicis vocibus, locum non fecissent; cum se aduersus tot vellicationes & tot punctiones quasi muniusissent, suamque pertinaciam frangi non passi essent: iusto iudicio eos sibi ipsis deus permisit, vt tandem in omnimodam ἀνομοθησια incidere, animumque aduersus quaecunque siue adlectamenta, siue dehortamenta obfirmatissimum gererent. Posse verbum δι-

devea, perinde vt ebraeorum דָּבַר, & latinorum *dare*, de *permissio*ne accipi; ex infinitis locis patet: *debere* autem h. l. ita exponi, tum ex attributis diuinis, natura duce cognitis, tum ex sacris litteris abunde intelligitur. Quod verò Paulus generaliori *dandi* vocabulo enunciauit, Esaias specialiori *infundendi*, sensu vtrinque eodem, extulit. *Infudit vobis*, inquit, propheta, *Iehoua spiritum*, seu adfectum *stuporis*. Et recte quidem, quia v. 9. de Iudaeis dixerat, eos *ebrios futuros, non vero ex vino; & titubaturos, sed non ex sicera*. Vndenam igitur hoc? *infundet enim*, ita respondet Esaias, *vobis Iehoua* &c. quod bene reddiderunt LXX. *παρορευσεν* &c. Caeterum conspirat haec propositio cum illa, qua Paulus supra Cap. I, 20. vsus fuerat, vbi dicit: *παρεδωκεν αυτους ο θεος εις αδωκνον νοον* &c. *Secunda* propositio ita se habet: *oculos* scil. dedit ipsis deus, *ita, vt non viderent*, & *aures, ita, vt non audirent*. Possit alicui in mentem venire. haec verba non minus ex Ef. XXIX, 10. peita esse, vbi propheta de deo adserit, ipsum *oculuisse oculos ipsorum*; quae Paulus quasi fusiore explicatione illustrasset. Sed cum tamen alius Esaias locus proster, quo distincta *aurium & oculorum* commemoratio occurrit; rectius, ad eum a Paulo reserctum esse, adfirmo. Capite nimirum VI, 9. 10. Deus prophetae praecipit, vt populo diceret: *audiendo audite, & non intelligite; videndo videte, & non cognoscite* &c. Paulo interim fati fuit, sensum reddidisse verborum, quamuis ipsamet totidem syllabis atque apicibus non exhibuerit. Quae supra de significatione verbi *dari*, & sensu totius primae propositionis tradita sunt, non minus hic valent. Deus profecto *oculos auresque* tum corporis, tum mentis, non cum in finem concesserat, vt nil siue viderent, siue audirent; quòd vix ab vilo sanae mentis ente expectari potest: indulserat potius iis facultatem videndi, atque intelligendi, vt, quae e re sua essent, perspicere. Sed quonam demum euentu Iudaei oculis auribusque pollebant? hoc, proh dolor! euentu, vt ex propria culpa nihil viderent, vt nihil audirent eorum, quae ad salutem faciebant. Hinc etiam LXX. prophetae verba ipsis Iudaeis tribuunt, quae Paulus de Deo adfirmat, sano sensu. Id ipsum enim fieri permisit Deus, iustus iudex; aegre tamen, vt ex Deut.

XXIX, 3. pater, vbi Moses ingemiscens ait: *Et tamen, vtut scilicet tot ac tanta Numen in vos contulerit fauoris singularissimi documenta, Iehoua vobis dare non potuit, quia nimirum nolulistis, cor ad cognoscendum, & oculos ad videndum, & aures ad audiendum, hunc vsque in diem.* Eleganter haec GROTIUS pluribus exterorum atque ecclesiasticorum scriptorum locis illustrat; quae apud ipsum videri queunt. Quibus adde, quae VEN. CARPZOVIVS in *stricturis in epist. Pauli ad Romanos* p. 257. sqq. nota b. ex *Philone* habet. Sunt, qui vltima v. 8. verba *eis - - nusquam vsque ad hodiernum diem*, cum fine versus 7. arctissime coniungunt, h. m. *reliqui vero indurati sunt vsque ad hodiernum diem*, iis, quae v. 8. ex Iesaiâ habentur, parenthesi inclusis. Neque nego, sensum fatris commodum vel sic prodire. Interim non video, quid obftet, quo minus ea ipsa verba cum proxime antecedentibus, reiecta omni parenthesi, connecti debeant. Adiecit ea *Paulus*, vberioris explanationis causa, quod ebraeorum doctoribus, loca S. S. allegantibus, non minus vsu receptum est. Docuit vero iis ipsis, in medium producta oracula non tantum ad Iesaiâ aetatem, de qua proxime agunt, pertinere; sed Iudaeos sui etiam temporis antiquum obtinere, moresque maiorum suorum sequi etiamnum. In eandem sententiam pronunciat apostolus *2 Cor. III, 14.* Moses simul imitatus, qui *Deut. XXIX, 4.* itidem dicit, *non dare potuit dominus deus vobis cor ad cognoscendum, oculos ad videndum, & aures ad audiendum VSQUE AD HUNC DIEM.*

§. VII.

Progredior ad Dauidicum oraculum, quod ex *Ps. LXIX, 23. 24.* repetitum, v. 9. 10. legitur. Psaltes, postquam Messiam, de perpressionum suarum, quas Iudaei ipsi suo tempore illaturi essent, multitudinæ & grauitate conquerentem introduxerat, eundem nunc quoque sistit dura fata, quae Iudaeis, truculentis suis hostibus, olim obuentura essent in locum poenae, enarrantem; *Uiat, inquit, mensu eorum* i. e. posito continente pro re contenta, fiant dapes eorum, quibus famem sitimque restinere, vires corporis restaurare, gulamque pascere & delectare volunt, *in laqueum &c.* Habes hic manifestum poenae rationis documentum. Teste enim

v. 22. indituri erant Messiae cibo fel, sitimque sensuro potatum daturi erant acetum. Itaque deo, summo rerum arbitro moderante, ex iusto iudicio, suo tempore futurum esse pronunciat, ut ea, quibus corpus reficere, linguamque demulcere vellent, ipsis exitio essent. Quae itaque per modum imprecationis proferuntur, personae Messiae conuenientius accipiuntur de praedictione eorum, quae pater in causa Messiae facturus erat, cum adprobatione eiusdem coniuncta. *Fient* nimirum *dapes* eorum, caeteraque omnia, quae nutrimento, pabulo, voluptatque Iudaeis, Messiam male habentibus, esse poterant, *in laqueum*, *ו. ט. ג.* Existimo enim, *mensam* hic positam esse pro omnibus iis, quae vel ad necessitates huius vitae, vel ad vilitatem, vel ad recreationem, vel ad iucunditatem faciunt. Poenam indicaturus, metaphora vtitur *ab animalibus* defumta, quae, propositis aliquando cupediis, laqueo, vel tendicula, minus cauta capiuntur. Dicit igitur: *fiat mensa eorum in laqueum & venationem*, s. quo quis eos venari possit, & *in tendiculam*. De *venatione* quidem in ebraico nihil legitur, interim tamen, menti spiritus S. conformiter, per *תוספת תביאור* seu *additionem elucidationis*, qua Iudaeorum magistri saepe numero in suis scriptis vti solent, eius facta est mentio. Vox *מוקש* aptissime tum a LXX. tum ab ipso Paulo, per *σκανδαλον* exprimitur: *σκανδαλον* enim grammatici esse dicunt lignum incuruum, quo tendicula sustinetur, & in quod impingens animal ipsam tendiculam super se subita ruina prosternit. Erit igitur mensa ipsorum, lautitiis referta, ipsis in eiusmodi machinae partem, ad quam impingant, ut ad ruinam tendant. Quae nunc sequuntur verba: *והי עיז אנטאפודומי איתויס*, alio ordine comparent in textu originali, sensu tamen haud immutato. Ebraicus textus duas exhibet propositiones: 1) *fiat mensa eorum coram iis*, h. e. ipsorum causa, *in laqueum*; 2) *atque pro retributionibus*, seu retributionum causa, *fiat in tendiculam*. Paulus vero in vnam eas redegit, ex quatuor praedicatis compositam. Utque hoc commode fieri posset, vltimo loco ea ponit, quae voci ebraicae *והי שלומו* respondere debent. Posses Paulinam sententiam sequenti modo exponere: *fiat mensa eorum in laqueum venatorium, nec non in scandalum*,

dalum, asque haec omnia quidem obuenient ipsis in retributionem.
 Ne autem Christi hostes sibi ex vana praesumptione persuaderent,
 se pro ea, qua pollerent, sagacitate mala omnia, vel maxime oc-
 culta, felicissime esse euitaturos; hinc additur v. 10. *obtinebren-*
tur oculi eorum, quo minus videant, i. e. permittet ex iusto iudi-
cio, vt, qui ad me, lucem illam magnam, sponte sua caligant, &
spiritualiter coeci sunt, quotidie magis magisque ex perpetratis
continuo turpibus, & ab ipsa exteriori honestate deflequentibus, faci-
noribus, excoecentur, tandemque omnem mentis usum, etiam
in rebus, ad πολιτειαν pertinentibus, amittant. Quo facto non
possunt non in paratam perniciem ruere, misere irremitti. Additur
itaque: & dorsum eorum nunquam non incurua. Sunt, qui phrasin
 ab oneribus impositis, quibus dorsum incuruatur, deriuatam esse
 statuunt. Sed potius, scriptorem mansisse in allegoria,
 quam a laqueo venatorio & vendicula depromserat. His enim ani-
 malium pedes si inuoluntur, vix fieri potest, quin tota corporis
 compage simul contracta, dorsa eorum incuruentur. Abit Pau-
 lus, LXX. secutus, si litteram spectes, a fonte ebraico, qui habet:
 & *lumbos eorum iugiter vacillare fac.* Sensus tamen, vt & in-
 cepta allegoria, in saluo manent. Qui enim, obiecto σκωδάλω,
 quam vocem a σκωλεν claudicare deducere plurimi amant, irre-
 tiuntur, praecipiti lapsui fiunt obnoxii, atque hinc non raro clau-
 dicare coguntur. Miratio si quem subit, qui LXX. & Paulus e-
 braicam vocem per ὄστρον, *dorsum*, reddiderint; cum meminisse
 oportet, quod, prouti obseruatum est Celeb. I. SIMONIS, in *lexico*,
 מַתְנִי, cum a מַתָּן, arab. *firmus, validus fuit*, descendat, non
 molliorem illam & laxiorem corporis partem, quae alias מַתְנִי,
 sed potius dorsi partem, totius spinae partium crassissimis maximis-
 que vertebrae compactam, designet. Siue igitur denominationem
 a toto desumas cum LXX. & Paulo, siue a parte praecipua, synec-
 dochice interpretanda, cum Davide; hoc omnino perinde est.
 Quia enim lumborum constitutio a spina dorsi dependet, hinc
dorsum commodissime pro *lumbis* sumi potest: illo igitur dissolu-
 to, hi quoque dissoluntur & vacillant. Simili modo *graeci* inter-
 pretes ὄστρον pro *lumbis* posuere, Ps. LXVI, 11. *Compara cum his*
 SVRENVSIYM l. c. p. 501.

§. VIII.

§. VIII.

Sic itaque Paulus egregie tum ex Iesaja, tum ex Dauide, probauit; Iudaeorum plurimos iam induratos esse. Cum enim post contractum in peccando habitum, & gratiam, in Christo inprimis sibi exhibitam, alto supercilio contemptam, praeterea aut in ipsam Messiae personam pessime faeuissent, aut saltem ipsius discipulos acerrime infestari essent; nihilo tamen minus vero, ad quiescentes quippe in electio cultu suo, sibi valde huc vsque placuissent; obfirmatum omnino reportauerant aduersus fundamentum, ordinem & media salutis animum, ita vt nihil eorum ipsis persuaderi posset, quod ad salutem ipsorum faciebat. Vnde deus per aequissimas iustitiae leges necesse habuit, subtracta gratia speciali, permittere, vt indices magis magisque, sensus omnis expertes redditi, ea omnia, quae ceteroquin vlti & voluptati esse debebant, in suam ipsorum perniciem conuerterent.

§. IX.

Transimus ad alteram sententiae Paulinae partem, qua euincitur, neque Iudaeos in perpetuum gratia diuina exclusos, indurationisque iudicio obnoxios fore (§. I.). Disputat Paulus hoc argumentum 1) probabiliter, & quidem a) ex eo, quod insigni gentium conuersione stimulare deus velit Iudaeos ad suam ipsorum conuersionem v. II. Occurrit h. l. PRIMVM quaestio, quae innuitur vocibus, *καὶ οὖν ἴνα* interrogo igitur; de quibus vide notata §. 2. *Numquid ita impergerunt Iudaei, vt lapsi ruerent?* Quae remittit ad v. . . vbi similem quaestionem, quae numerum reiectorum spectabat, mutatis vocabulis, proposuerat apostolus. Itaque, inquit, vt quaestionem, superius iam motam, nunc de duratione reiectionis mentem diuinam explicaturus, demum instaurum, interrogo: *numquid deus &c.* Sicuti nimirum v. I. sqq. inprimis respexerat ad vniuersam Iudaeorum multitudinem, recteque negauerat, ad vnum omnes a deo reiectos esse: ita nunc praecipue ob oculos habet reiectionis terminum, & grauissime negat, eam nunquam non esse perduraturam. Quae vt eo firmiter teneantur, probe obseruanda est differentia, quae verbis adhibitis *πρὸς αὐτὸν* & *πρὸς τὸν* intenditur. Illud pedum *titubationem* & *offensionem* proprie significat; hoc de *omnimo-*

omnimodo & consummato lapsu, ex quo resurgere nescias, ad mentem Pauli h. l. valet. Concedit itaque vir diuinus, Iudaeos omnino, titubantes quippe pedibus, impegisse, scil. προς τον λιθον του προσκομιματος, quae verba commode ex Cap. IX, 32. repetuntur; neque negat, eos tenulentos ita pedem allisisse, vt actu lapsi & prostrati sint, vti ex v. 22. aliisque locis patet, & praeterea πρῶτον aliquando pedis offensionem cum insecto lapsu graecis designat. Sed illud iam exponit, vtrum lapsus eorum hunc habiturus sit euentum, vt nullo vnquam tempore ex eo resurgant? Differunt itaque πρῶτον & πρῶτον, vt minus & maius, perinde vt hebraeorum כָּשָׁה & נָפַל. BEINDE obuenit responsio ad quaestionem, quae profertur partim negatiue; absit hoc, minime deus Iudaeos reiecit eo modo, vt nunquam eos recipere velit: partim positiue; sed eorum fatali lapsu salus gentibus scil. ἐγενετο, obrigit, vt ad zelum ipsas prouocaret. Non haec ita capienda sunt, quasi deus ideo Iudaeos neglexerit, vt vel sic demum salutem impertire posset gentibus; neque statuendum, deum aut noluisse, aut non potuisse, virosque simul salute maectare, dummodo voluissent; sed vnice indicatur, lapsum Iudaeorum, aegerrime a deo permillum, proxime amplissimam occasionem dedisse conuertendis atque ad salutem perducendis gentibus, vt vel sic tandem ad saniora redirent Iudaei, grauitur lapsi. Nemo rectius haec interpretatus est ipso Paulo Actor. XIII, 46. vbi Iudaeis, sibi contradicentibus, & blasphema aduersus doctrinam de Christo eructantibus, in faciem dicit: *neesse quidem erat, pro ratione oeconomiae diuinae, vobis primum praedicari verbum dei; quandoquidem vero illud cum contemptu reiecit, vosque ipsos indignos iudicatis aeterna vita, igitur ecce nunc conuertimus nos oratione nostra ad gentes.* Docebat itaque Deus, cum Iudaei nollent in obsequio manere, se omnino iis carere posse, nec alios sibi deesse, qui fidem & obsequium forent praestituri. Docebat praeterea, se ipsa mala, ab hominibus perpetrata. ad optimos quosque fines posse dirigere; vbi denique & illud obtinebat, vt gentibus, immediate ad Christum adductis, oeconomia Leuitica, eaque vmbrae, pederentim aboleretur. Integrum hic nondum substitit dei sapientia, in obtinendis optimis finibus

bus occupata, eiusque benignitas, ad felices reddendos homines intenta; sed ea ipsa melior conditio, quae gentibus obrigerat, occasione neglectorum Iudaeorum, nouam opportunissimamque suo tempore occasionem praebere debebat reducendis ad deum Iudaeis, ut vel sic pateret, deum tum quoque, cum punit, beneficium esse. Id sibi vult Paulus, cum dicit, *εις τὸ παραζηλώσαι αὐτοὺς, ὡς ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ*, *ut ad zelotypiam seu aemulationem eos prouocaret.* Quod verbum cum de coniugibus adhibeatur, qui zelotypia extimulantur, experti riuales: nobis in memoriam reuocat, deum haud raro in sacris tum sponsi, tum mariti ecclesiae Israeliticae, nomine venire, qui, quo impensius Sponsam, aut coniugem suam amabat, eo magis flagrabat zelotypia, sicubi Israeliticus populus in amplexus idolorum, tanquam riualem, rueret. Quemadmodum vero maritus uxorem, quae fidem coniugalem violauerat, aliquando neglectum habere, aliamque adsciscere solebat inter Israelitas: ita deus quoque priuabat suo amore adulteram ecclesiam Israeliticam, eiusque in conspectu tori veluti sociam sibi adiunxerat ingentem gentium multitudinem. Vbi tamen non eo fuit erga priorem coniugem animo, ut cum ea nunquam in gratiam redire veller; sed cum potius sibi propofuit finem, ut partim ex iure talionis aegritudine eam oppleret propter sui, quem iam sentiebat, neglectum, partim vero ad poenitentiam perduceret propter admissam perfidiam, partim denique ad laborandum de recuperando mariti amore excitaret. Eloquitur haec ipse deus *Deut. XXXII, 21.* ubi ait: *ad zelum me prouocauerunt per non-deum, aegritudine me adsecerunt vanissimis suis idolis. Igitur olim ad zelotypiam ipsos quoque excitabo per non-populum, atque aegre ipsis faciam per gentem stultam.* Conferri hic merentur, quae ad locum citatum in edit. *bibl. Halens.* ex *TIL- LII cantico Moysi* reperita sunt. Adde *Rom. X, 19.* Zelotypia, quae in coniuge perfida oritur, vel in furorem & rabiem desinit, quali Iudaei corripiebantur, quando ex apostolis percipiebant, deum gentes sibi desponsurum esse; vel tristitiam, luctum, mentemque mutatam post se trahit. De priori alibi, de posteriori hic sermo est. Dum itaque *Paulus* hic ad locum Moisaicum respexit, indicaturus est, Iudacos, admissis in ecclesiam gentibus, iisque omni

benefi-

beneficiorum genere perfruentibus, ubi e contrario ipsimet iratum coelum sentirent, & nonnisi cum calamitatibus conflictarentur, tandem aliquando ad perfidiae commissae sensum perductos, poenitere, pudere, intime dolere, culpam deprecari, desestarique inceperunt, deque fauore illo antiquo dei, nouiter sibi conciliando, quam studiosissime laboraturos esse. Addi hic meretur Vener. KIESLINGII diss. de Iudaeis, ad salutarem zelotypiam prouocatis.

§. X.

Huic primo argumento subiungitur aliud. Disputat nimirum apostolus pro admittenda futura Iudaeorum conuersione b) ex eo, quod ea ipsa multum facere possit ad salutem gentilium amplificandam, v. 12-15. Huic argumento occasionem dedisse videtur aliqua obiectio, quae in mentibus gentilium exurgere ipsi videbatur. Opinari nimirum poterant, ne optandum quidem esse, vt Iudaei, ad aemulationem perducti, a deo rursus adsumerentur: tunc enim forte instare, vt gentium curam deus in posterum abiiceret. Ostendit igitur *Paulus*, tantum abesse, vt Iudaeorum conuersio gentibus noxia futura sit, vt potius ea non possit non ad ipsarum felicitatem, vltius promouendam, multum conducere. Id vt obtineat scriptor diuinus, *argumentatione a minori ad maius* vtitur; cuius considerationi merito versus 13. 14. ab interpretibus parenthesi inclusos, (qui vero rectius pro versu vno habentur, commate post *δοξαζω* posito) praemittimus, atque sequentem in modum circumseribimus: *vobis enim dico gentibus; praedicare quidem, quatenus scilicet quia sum gentium imprimis apostolus* Act. IX, 15. Cap. XXII, 21. Galat. I, 15. 16. II, 6-9. *ministerium meum*, in quod incumbit inter gentes, soleo, adeoque, quid lucri ex Iudaeorum reiectione in vos redundauerit, atque ex eorum emendatione in posterum redundare queat, iam expono; eoque fine, numquam non mihi praefixo, simul operam nauo, *si quo modo ad aemulationem prouocem carnem meam*, seu genus meum (Ef. LVIII, 7.) *seruemque ex ipsis aliquos*. Voculae *εἰ πως* hic bene sperantis sunt, vti Act. XXV, 12. Phil. III, 11. quod obseruasse sequentibus confirmandis inseruit. Quibus ita praemissis, ante omnia in argumentatione *Paulina minus* lustrabimus, quod trifariam

riam proposuit Paulus. Et PRIMO, quidem hoc modo: *Si vero, ait, lapsus eorum, v. 12. fuit diuitiae mundi.* Per mundum h. l. gentiles intelligi, ex membro statim sequenti, quod nonnisi declaratio huius, in quo nunc versamur, est, facile patet, vbi loco vocis *κοσμος* vox *ἔθνων* legitur. Idem vocis vsus obuius est in aliis N. T. locis, e. c. I Ioh. II, 2. nec non in paraphrasi Chaldaica atque in monumentis Rabbinorum, vti VITRINGA Obs. L. V. p. 34. iam obseruauit. Πλετος non solum *diuitias*, sed etiam *abundantiam, multitudinem, & copiam* denotat; quem significatum hic valere arbitror. Postulat eum *partim* oppositum, per *ἡττημα* expressum, quod *paucitatem* insinuat; *partim* vero *πληρωμα*, quod *ἡττηματι* responderet, & *περοληφεις*, quae excipere debet *αποβολην*. Alia vide apud SCHWARZIVM ad OLEARII *diff. de stilo N. T.* pag. 305. 358. Docet igitur apostolus, tristem Iudaeorum lapsum, deo ita moderante, inferuisse colligendae ingenti gentium multitudini. DEINCEPS illud minus ita effert: & *diminutio seu paucitas ipsorum fuit multitudo gentium.* Vox *ἡττηματος* eodem modo de *pauciori numero* legitur in *Versione των LXX. Ies. XXXI, 8. Καὶ οἱ νεανισκοὶ αὐτῶν ἔσονται εἰς ἡττημα.* Ait igitur, ex vna quidem Iudaeorum parte *λεημμα* tantum, seu paucissimos extitisse, qui veram iustificandi rationem inierint; interim ex altera tamen ethnicorum parte fuisse longe plurimos, qui dociliores se gesserint. POSTREMO ait v. 15. *Si enim*, vt alio modo res declaratur, *reieccio seu abiectio eorum fuit reconciliatio gentilis mundi.* Vult itaque, post Iudaeos plerosque, a deo contemptim abiectos v. i. feliciter euenisse, vt stupendae gentium multitudini via ad reconciliationem cum deo potuerit persuaderi. Maius enuntiat duplici modo; quorum *prior* est v. 12. *quanto magis plenitudo eorum*, scilicet erit diuitiae eorum, seu inferuiet colligendae multitudini gentilium. Πληρωμα opponitur Iudaeorum *lapsui*, quo ad *paucitatem*, insignem, seu exiguum numerum, redacti erant ii, qui erant de *ἐκλογη χαριτος* v. 5. dum plurimi haerebant in *αποβ. η.* seu reiectione v. 15. Vnde haec vox h. l. non potest non *multitudinem* significare. Ita etiam legitur infra v. 25. & Cap. XV, 29. I Cor. X, 26. 28. Neque insolens hic significatus est, apud ceteros: vnde HESYCHIUS hanc vocem inter

inter alia per *πληθος* explicat. Consentiant quoque *ὁ LXX.* qui Gen. XLVIII, 19. ebraica *כָּל־הַגּוֹיִם*, plenitudo gentium, per *πληθος ἐθνῶν* transtulerunt. Addi possunt graeci patres, quibus haud raro haec ipsa vox eadem notione venit. Attulit aliquot eorum loca HAMMONDVS in annotationibus ad h. l. quoque conferri meretur SVICERVS in thes. eccles. Intelligitur autem per *πληθὺς* insignis multitudo, quae, finibus suis non contenta, se vbiuis dilatat, adeoque varias regiones implet; vti bene monuit SCHOETGENIVS in lexico in N. Test. Statuit ergo Paulus, fore, vt Iudaeis aliquando magno numero conuersis, integre gentiliū cohortes ad Christum adducendae sint. POSTERIOR habetur v. 15. vbi dicitur: *quaequam, seu qualismam erit adsumtio eorum, nisi vita ex mortuis?* *Περὶ σαρξὸς* opponitur *ἀποβελῆ*, adeoque Iudaeos respicit, qui antea reiecti, olim autem iterum a deo. adsumendi erant. Quidnam vero tunc fiet? *nonnisi vita ex mortuis.* Haec ad gentiles refero, quemadmodum Paulus in toto hoc textu sibi inuicem opponere solet alia, quae de Iudaeis, alia autem, quae de gentibus valent. De gentilibus itaque pronuntiat, receptis iterum in gratiam Iudaeis, futurum esse, vt longe plurimi ipsorum vita spiritali donandi sint. STARCKIVS in notis ad h. l. verba *εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν* bene vertit; *certe erit vita ex mortuis*, seu mortuorum gentiliū. Ad eundem modum *ἐκ* occurrit Cap. VI, 13. & 2 Cor. IV, 6. Tanta & talis nimirum accider, Iudaeis magno numero conuersis, in gentibus nondum conuersis animorum morumque catastrophe, quanta & qualis aliquando obtinget, cum ex sepulcris corporaliter mortui ad vitam excitabuntur. Non conuersos, peccatorumque mancipia, *νεκρῶν* in sacris vocari, vel ex Luc. XV, 32. Eph. II, 1. 5. & 1 Ioh. II, 14. claret; sicuti ex iisdem locis, atque ex Ezech. XXXVII, 3. sqq. obuium est, eos, qui conuertuntur, tanquam vita donatos, repraesentari. Colligamus tandem summam totius argumentationis Paulinae, vt de neruo illius constare queat. Si, inquit, tristitia Iudaeorum fata non obstituerunt, quo minus deus, licet paucissimi eorum bonae frugis fuerint, gentes magno numero ad Christi ciuitatem perducere, & hinc mala permit-
tendo, optimos quosque fines consequi potuerit: quid multo ma-

gis sperare liceret, si Iudaeos longe plurimos, ad zelotypiam provocatos, miseriaeque suae sensu tactos, secum aliquando reconciliaret? Nonne, *bonum tantum procurando*, vberem amplamque occasionem praebiturus esset, ut ingens nondum conuersarum gentium, hac vero super mutatione in stuporem & admirationem coniectarum, multitudo, abiecta animi sui impietate, Christo nomen daret? Quod cum quam maxime ad potentiam, sapientiam, bonitatem, omnemque gloriam dei illustrandam & extollendam faceret: hinc a probabilitate se commendat, fore, ut is ipse suo tempore hoc praestiturus sit.

§. XI.

Pergo c) ad vltimum argumentum, ab eo deriuatum, quod ortum suum naturalem ad ecclesiam patriarchalem referant, cui, etsi iam ab ea abstracti, per omnipotentiam, summam sapientiam, infinitamque numinis bonitatem, denuo inferi possent v. 16-24. Hoc apostolus a) proponit. duplici simili vsus v. 16. quorum *primum* ita habet: *Si vero*, ut scilicet commemoratis nouum fulcimentum supponam. (facit enim de h. l. non tam oppositionem respectu antecedentium, quam potius transitum ad alia; qualem saepe haec particula indigitat) *primitiae sanctae*, seu sanctificatae fuerint deo: tum quoque tota massa pro sanctificata haberi debet. *Primitiae* vniuersim deo erant sacrae, ut vsus reliquorum & possessori licitus, & sub diuina benedictione esset. Cum vero *primitiae* vel hominum, vel frugum, vel brutiorum existerent; argue hic inprimis de primitiis frugum sermo sit, quae iterum diuersis speciebus absoluebantur: ante omnia tamen Paulus ad primitias mas-sarum (*ἀπὸ τῆς τοῦ Φραγμῆτος* vertunt LXX.) hoc loco animum intendit, de quibus Num. XV, 77. sqq. agit. Tenebantur enim Israclitae, de frugibus agri collectis panes cocturi, & quidem, secundum opinionem Rabbinorum, ex tritico, hordeo, secali, auena & spelta, partem quandam de massa sua, ut ex ea placenta quaedam parari posset, rollere, eamque sacerdoti offerre; quod perinde erat, ac si deo ipsi eam sacram esse iussissent. Moses quidem de quantitate harum primitiarum nihil dixit; interim, si Iudaeos audieris, quadagesima vsque ad sexagesimam dari poterat. Vide

Vide de his I. CLERICVM ad h. l. nec non CAROLOVIVM in *adparatu critico antiquitatum S. Codicis* p. 132. sq. & 611. sqq. Sunt, qui arbitrantur cum *Pbilone*, Israclitas veteres sacerdotibus toties suae massae partem tribuisse, quoties panes coquere instituerint. Sed non possum a me impetrare, vt hanc sententiam amplectar, etsi non negauerim, feriori reipubl. Iudaicae aetate pharisaeos, incredibili quippe habendi libidine laborantes, verba Mosaica ita interpretatos, populum permouisse, vt, quod ex mente Mosis semel quotannis dare debebant, singulis fere hebdomadibus praestare tenerentur. Rationes, cur ita sentiam, has habeo. Et *primum* quidem id ipsum vox *primitiarum* innuere videtur. Deinde Moses in Numeris l. c. v. 20. docet, has primitias offerendas esse *ad instar primitiarum de area*. Atqui de his nonnisi semel quotannis dabant. Porro Nehemias C. X, 37. iubet, vt eiusmodi massarum primitiae ad templum deferrentur; quod minime fieri potuit in singulis massarum confectionibus. Denique vix operae pretium erat, a tenuioris fortis hominibus, quorum familiae vno alteroue constabant, admodum exiguam particulam, qualis sexagesima totius massae fuisset, singulis hebdomadibus accipere. Quidquid vero horum sit, post deo consecratas massarum primitias, sanctae & deo commendatae habebantur massae reliquae, quibus nimirum, Numine fauente, libere nunc vti licebat. Hoc ipsum in vsus suos iam transfert apostolus, eucturnas, Iudaeos adhucdum sub singulari quadam dei cura certo respectu versari, ita, vt in iis emendandis nondum omne studium ipsius expirauerit. Causam huius rei hanc allegat *Paulus*, quod *primitiae* eorum sanctae, deo sacratae, atque ab eo gratiose acceptatae sint. Praetermissis aliorum cogitatis, quae ab expediendo negotio abludere videntur, lubens adquiesco in eorum sententia, qui cum WOLFFO ad h. l. sanctos *patriarchas*, quibus facta erat promissio gratiae, quique erant in foedus cum deo recepti, per *primitias* intelligunt: sicuti *massa posteros* significat, quos deus vi promissionis suae, quae & ad ipsos pertinebat, libenter in gratiam recepturus est, dummodo eam amplectantur. *Massam* hanc populi Iudaici cum *sanctam* vocat apostolus; non *internam*, sed *externam* eius sanctitatem innuit.

Illam

Illam enim si designasset; neque eos reiectos, neque aliquando conuertendos esse, dicere potuisset. Vult igitur, Iudaeos, vi foederis cum patriarchis initi, quod non solum ad ipsorummet perionas, verum etiam ad posteros pertinuerat, segregatos esse a reliquis mortalibus, deo peculiariter consecratos, atque hinc propiori iure ad ecclesiam & vniionem cum deo accedendi donatos. Ad eundem modum verbum *ἐπιζῆσομαι* de sanctitate externa occurrit *1 Cor. VII, 14.* & *1 Tim. IV, 4, 5.* Alterum simile ita habet: *si radix sancta fuerit, itaque & rami*, sc. sancti & deo consecrati, indeque benedictionis diuinæ participes erunt. Hoc simile, si sensum spectes, eodem redit cum priori: *radix* enim non minus patriarchas, & *rami* posteros designant; quae significatio neque ipsis exteris inueta est. Mirum videtur, esse interpretes, qui per *radicem* vel Christum, vel illos Iudaeos, qui primi ad Christum conuersi erant, hoc loco intelligunt. Qui enim *rami* reliquos Iudaeos, ad Christum nondum adductos, atque adeo extra communionem eius & ecclesiae viuentes, de quibus apostolus iam loquitur, designare possent? Hi profecto neque naturali, neque spiritali sensu, dici queunt Christi & Christianorum rami. Caeterum *radix* ex mente Pauli non *solitaria* capi debet; sed ita, vt ex illa prodeuntem truncum, seu arborem, abstrahendo a ramis, includat; quod adparet ex v. 17. 18. 24. sicuti ad eundem modum nec *rami nudi*, sed *fructibus induti* admittendi sunt. Iam, ait apostolus: *si radix vna cum trunco, seu arbore, deo sanctificata est; Ergo etiam rami fructibus vestiti.* Haud dubie respicit apostolus ad *fructus primitiuos*, quos, si anno quarto de arboribus plantatis dederant Iudaei; tum demum sequentium annorum fructibus libere & fauente deo frui poterant; habebantur enim pro sanctificatis. Iam ad ductum Pauli subsumendum est: Atqui radix Iudaeorum sancta est; Deus enim peculiariter sibi eorum patriarchas destinauit; ergo etiam rami, h. e. posteri, qui ex radice ortum traxerunt, deo sacri, & propter radicem earenu accepit sunt, vt fauoris & benedictionis diuinæ participes fieri queant.

§. XII.

b) Quod apostolus hac vsque proposuit, iam aduersus obiectionem aliquam defendit v. 14-24. Videbimus a) obiectionem, quae indirecte v. 17. exhibetur. Conuersi scilicet gentiles dicere poterant, se concedere, Iudaeos ramos esse sanctae illius radice, sed hoc tamen non amplius iis prodesse, quia propter diuinam reiectionem iure conferri possent cum ramis, ab arbore defractis, qui plerumque igni destinantur; quorum praeterea in locum ipsimet eidem arbori inserti essent. Sicuti igitur ipsimet, cum radice vniti, in communionem succi nutriti arboris peruenissent: ita illi, ab ea abstracti, plane extra communionem eius versarentur. Largitur haec cuncta Paulus, ita inquit: *si vel maxime rami defracti sunt; tu vero oleaster seu termes oleastri, eorum loco seu pro ipsis, insertus fueris, & particeps factus radice & pinguedinis oleae &c.* Quam in antecedentibus indefinite radicem arboris commemorauerat, nunc ad *oleam*, qua in Palaestina nihil est frequentius, restringit; vbi e contrario gentiles ad *oleastrum* pertinuisse tradit, terminisque esse perhibet, de eo decerptos. Optime patriarchalis ecclesia comparatur cum *olea*, quia, quae de arbore, pinguedine grauida, semper virente, pulcherrima, diuinis & humanis vltibus aptissima, nobilissima, & gentibus maximo in honore & pretio habita, traduntur, feliciter in illum coctum, deo prorsus consecratum, transferri queunt. Neque insolita est haec comparatio populi dei cum *olea* in aliis scripturae locis; vti videre est *Ierem. XI. 16. Ps. LII. 10. Hof. XIV. 16. &c.* Non minus vero belle primi gentiles, extra ecclesiam constituti, cum *oleastro*, eorumque posterii cum eius ramis conferuntur. Quemadmodum enim, vt ait HILLERVS in *hierophytico* P. I. Cap. 19. p. 182. *oleaster speciem quandam oleae habet, & tamen vero succo caret: ita gentiles, (etiam optimi inter eos) non renati, habent quidem (aliquando) speciem externam populi, deo grati, — quae se exserit in honestis operibus & sapientiae studiis, carent tamen succo spiritus sancti, abique quo fructus coram deo placere non possunt.* Quid vero de maiori eorum parte dicendum, qui, periculosis circa religionem erroribus tincti, indeque idololatriae & omnis generis superstitioni

ni dediti, nec non turpissimis vitiis contaminati erant? Hi profecto summo iure *oleastri* nomine veniebant. Cum enim is nullum plane fructum ferat, a quo commendabilis sit; vnde prouerbum, graecis sollemne, ortum traxit; ἀκαρπότερος ἀγριελαιου: satis commode id ipsum ad gentiles adplicari poterat. Iam de gentili quocunque, ad ecclesiam Christi collecto, dicit, quod sit ἐνεκέντρισθεις, *instus*, scil. in oleam v. 24. Ενεκέντρισθεις, quod vi originis *stimulo*, *pungo*; significat, induit etiam notionem *inferendi*, quia κέντρον aliquando *punctum* denotat, *in circulo medium*. Sicuti itaque furculus oleae syluestris in oleam, arborem meliorem & generosiorum, inferitur: ita gentiles conuersi, olim degeneres, in ecclesiam, fucci spiritualis plenam, translati erant. Quando autem recriptor diuinus addit, hos gentiles, sub imagine furculi oleastri repraesentatos, iam vero ecclesiae, tanquam oleae, vnitos, *participes factos esse radicis & pinguedinis oleae*, adeoque adsumptae indolem terminum oleae veri nominis; tum plures difficultates sibi in hoc simili inuenisse visus est HAMMONDVS, ita vt parum absit, quin agriculturae ignorantiam Paulo tribuerit. Et primo quidem putat, *furculum arboris syluestris inferere domesticae, contrarium fuisse consuetudini Iudaeorum*, quae nititur *Leuit. XIX, 19. eosque non solitos fuisse furculum alius generis arbori inferere*. Sed, vt alia taceam, non cogitauit vir doctus, 1) Paulum libertatem Christianam potius spectasse, quam seruitutem Iudaicam; & praeterca, 2) hoc simili eo rectius vti eum potuisse, quando cum conuersis gentilibus verba miscbat, qui sanctionem illam Iudaicam vel omnino ignorabant, vel saltem non obseruabant. Maius pondus habent, quae *secundo loco* adfert, vbi docere instituit, Paulina contrariari omni rationi & legibus inferendi, quod a) *furculus institus non mutetur in naturam trunci, sed suum seruet genus; eademque de causa b) furculus frugiferae arboris semper siluestri trunco inferatur, — nunquam vero siluestris domesticae*. Consentit cum HAMMONDO, quod ad prius attinet, THEOPHRASTVS, qui *hisor. plant. Lib. II. C. 3. ex oleastro nulla arte fieri posse oleam, aut eius naturam siluestrem mitigari*, scribit. Simili modo concedit HILLERVS l. c. p. 183. *agrestem furculum, si in arborem mitem inferatur, meliusculam*

culam quidem fieri germinationem, at non tam perfectam, in naturam vero mitis arboris nullo modo transire. Quod vero ad posterius attinet, ex PLINII *histor. nat.* LXVIII. Cap. 18. patet, *Africae peculiare esse, oleastro inferre oleas.* Vt igitur haec difficultates tollantur, HILLERVS obseruauit, probe notandum esse, *Paulum*, harum quippe rerum haud ignarum, v. 24. monuisse, initionem hanc factam esse *praeter naturam*, eundemque rerum ordinem, vti ORIGINES ait, *hic mutasse, res magis causis, quam causam rebus aptantem.* Gentilium enim conuersionem – non esse naturae, nec artis opus, sed folius voluntatis diuinæ beneplacito peragi, per quam haec agrestis olea ad mitis oleae bonitatem, similemque fructuum uertentem proficere potest. Ideoque AMBROSIVS & HIERONYMVS notant, in hac re eo maius describi Dei beneficium, quod contra morem est Agricoliarum feros furculos miti arbori inferere, cum contrarium fieri soleat. Plura dabit GROTIVS ad h. l. Aliam tamen explicandi viam ingressus est Vir doctissimus I. COV. SCHWARZIVS ad OLEARIVM *de stilo N. T. p. 157. sqq.* vbi euincere satagit, Paulum non docere, farmenta oleastri inita esse oleae; sed inuerso plane modo, oleae farmenta indita esse oleastro, accipique aliquando verbum ἐπιεντελεσθαι de arbore, quae resectos furculos accipit, seu in qua depanguntur farmenta vel alienae, vel eiusdem arboris. Fateor, satis ingeniose haec dicta, atque ad tollendas difficultates, ab HAMMONDO motas, apta esse. Interim cum mente apostoli eadem simul conciliari posse, nego. Paulus v. 17. *de fractioni quorundam ramorum* opponit *initionem oleastri.* Cum igitur rami *de olea* defracti sint; sequitur, vt etiam initio oleastri referenda sit ad oleam. Idque eo magis, quia additur ἐν αὐτοῖς. Oleaster nimirum, i. e. eius farmenta, loco defractorum ramorum in oleam sunt translata. Hinc etiam legis v. 18. cogitare debere conuersos ex gentibus, quos cum oleastri farmentis comparauerat, ipsos non *portare radicem*, seu oleam; sed potius *hanc portare eos.* Ex his oppido manifestum est, non oleae quidpiam translatae esse in oleastrum: sed oleastri furculos transfisse in oleam, quos haec iam sustinet. Idem adparet ex v. 19. *inquis*, ait, *Paulus, defracti sunt rami, vt ego inserar*, scilicet loco eorum; quod sane non idem est, ac

ut ego ipse sarmentis oleae conserar. Nec minus huc facit v. 20. vbi defractum esse, & stare, seu haerere in arbore, ei inesse instar rami, sibi inuicem opponuntur; quae nonnisi de vno subiecto valere queunt. Cumque v. 21. a se inuicem distinguantur rami oleae κατὰ φύσιν, quibus deus non pepercerat, ab iis, qui prioribus successerant, quibus multo minus deus parciturus esset: vi oppositi, non possunt non rami intelligi, qui non sunt κατὰ φύσιν in olea. Idem inferunt, his substratis, dictiones ἐπιμένει τῇ χερσοτύτῃ & ἐκκοπτασθῆναι v. 22. Accedit, quod v. 23. verbum ἐκνευτεῖσθαι & ἐκνευτεῖσθαι manifesto de intitione in ipsam oleam occurrat. Neque aliud insinuant verba v. 24. si sine praecipua opinione legantur. Quae cum ita sint, libentius in HILLERI cogitatis adque sciam, quam ut cum SCHWARZIO aliquid admitam, quod contextus Paulinus ferre recusat. Quaecumque HAMMONDVS adduxerat, de ordinario, de eo, quod fit secundum artem, de naturali consecutione, de naturae solius legibus; non vero de eo, quod est παρὰ φύσιν, praeter & supra naturam, valent. Gentiles itaque, ex singulari dei beneficio oleae, h. e. ecclesiae, inferti, participesque redditi erant pinguedinis eius, i. e. verae reuelationis, caeterorumque gratiae donorum, ad vitam aeternam pertinentium; vno verbo: benedictionis Abrahami, cuiusmodi quid ipsis olim non obigerat Pf. CXLVII, 19, 20.

§. XIII.

Sed nunc β) progrediamur ad discussionem obiectionis v. 18-24. Respondet autem apostolus α) grauissimum monitum impertiendo v. 18-22. quod 1) proponit v. 18. noli gloriari aduersus ramos, seu; noli insolenter aduersus repudiatos a Deo Iudaeos agere, eos despiciere, tuisque meritis tribuere, quod, iis reiectis, deus te adsumferit. Quod si nullo tamen minus gloriandi libido te incesserit: tum noceris, non te radicem portare, eique pinguedinem, qua floret, concedere; sed radicem te potius portare, succoque suo pinguisimo imbuiere. Κατὰ φύσιν saepe pro simplici gloriari legitur, vti ex LXX. Ierem. L, 11. Zach. X, 12. Pf. LII, 3. videre est: aliquando tamen gloriari aduersus aliquem significat, idemque vallet ac ἐπιμαυχασθαι, vti h. l. & Iac. II, 13. cap. III, 14. Cum vero 2) idem.

2) identidem ingeminare videretur, beneficiis diuinis paullo elatior factus, gentilis, firmum ratumque manere, quod defracti sunt rami, hoc euentu, *ut ipse oleae insertus esset* v. 19. tum respondet apostolus v. 20. *recte haec quidem se habere;* (*καλως* scil. *εμπας* Marci XII, 32. Luc. XX, 39. Ioh. IV, 17. quae formula est adprobantis): probe tamen perpendendum esse, ramos nonnisi *propter incredulitatem defractos*, gentes vero nonnisi *propter fidem*, a deo beneuole indultam, receptas, in olea *perstitisse*. Cum vero non sufficiat fides ad tempus, sed perseverantia in eadem opus sit; auocat apostolus gentiles a superbia, inquiens: *μη υβρισησθε*, noli altum sapere. Sicut *Φερον* Cap. VIII. v. 5. non de intellectu, sed de affectu, sumitur; ita hic & *1 Tim. VI, 17.* *υβρισησθε* est altos spiritus gerere, iusto praeclarior de se sentire, cui opponitur *ταπεινοφρον*, humiliter de se sentire. Ideoque Apostolus statim addit: *Φεβου*, time, scil. Deum, qui tanto te mactauit beneficio: Quod si feceris, humili sensu, mentisque sobrietate uteris, sc. ad fidem se uandam: quam enim nisi, hoc animo imbutus, serues, & potius eius iacturam facias; tum futurum v. 21. *ut nec tibi pareat deus, cum in propatulo sit, cum nec ramis naturalibus peperisse*. Quoad rem hic conferrī meretur Prov. III, 7. *1 Cor. X, 12.* Eundem in finem ad animum sibi reuocare eos iubet duo insignia numinis attributa, quae ex toto hoc negotio conspici luculente poterant v. 22. alterum *benignitatis*, alterum *seueritatis*, sc. *iustitiae punitivae*. Atque hanc quidem Deum demonstrasse ait in lapsis Iudaeis, ut alioquin suae curae valde commendatis; *illam vero in gentilibus*, quibus olim nihil commune fuerat cum ecclesia. Iure autem requiri statuit, *numquam non memores uiuerent*, quod *ex sola benecola dei uoluntate*, non ex indolis suae bonitate, recepti sint; *alioquin futurum, ut & ipsi*, tanquam inertes rami, *abscinderentur*. Opportune usus est Paulus *αποτομις* uocabulo, quod *abscissionem*, qua res ad uivum refecantur, qualem seueritatem adhibet hortulanus in abscindenda arbore Luc. XIII, 7. significat, quando perhibere uult, deum Iudaeos, quos cum ramis, oleae adhaerentibus, comparauerat, abieciisse, ut facti sint *πεσοντες, excidentis, decidentes* de olea, arbore.

§. XIV.

Quibus ita dictis, respondet Vir diuinus =) *magis directam responſionem ſuppeditando* v. 23. 24. vbi docet, non obſtante Iudaeorum reiectione, fieri poſſe, vt denuo reſtaurentur, cumque deo in gratiam redeant. Hoc 1) proponit v. 23. *ſed illi vero, niſi perſeuerauerint in incredulitate, iterum inferentur* oleae, de qua defraſti ſunt. 2) Fortiſſimo argumento probat; quod *initio* indicat: *potens enim eſt deus inferere iſſos*. Sic vno icſtu proſternit praecipuam gentilium obiectionem, qua concipere non poterant, quomodo conuerſi poſſent Iudaei, qui tam proterue, tamque pertinaciter, tamque diu reſiſterant gratiae operationibus. Oſtendit nimirum, naturali quidem modo id non euenturum; Conſpicuum vero eſſe deum ea potentia, quae ſufficeret ad omnia impedimenta ſuperanda, atque hinc ad proſternendam meriti imaginarii opinionem, ad agnoſcendam propriam impotentiam, ad Teſu Nazareni dignitatem incredulis perſuadendam, & ad fidem in ipſum excitandam. Sicuti itaque hic ex vna parte ſumma negotii difficultas oſtenditur, cui tollendae finitorum entium vires pares non eſſent; ita ex altera parte per ſummi dei *πρωτερον* optime de eo ſperare iubet. Deinde, idem copioſius adiſſerit v. 24. *Si enim, ait, tu, a gentiliſmo ad deum conuerſus, veluti exciſus ex oleaſtro, ſecundum naturam ſuam tali, & praeter, ſeu contra* (Act. XVIII, 13.) *naturam inſitus es in oleam mitem, ſeu frugiferam; quanto magis illi, qui quaſi ſunt ſecundum naturam, ſcilicet iudaei, rami oleae mitis, inferentur, ſeu inferi poterunt propriae oleae.* Quemadmodum enim facilius concipi poteſt, inferi mitem ramum miti oleae, quam oleae ſylueſtris termitem copulari cum trunco oleae frugiferae; quia facilior eſt artis effectus, vbi natura adiuuat: ita facilius etiam cogitari poteſt, Iudaeos, quos inter & Abrahamum, ſtipitem ſuum, naturalis quaedam cognatio intercedit, ad quos foedus cum ipſo initum non minus pertinere debebat, qui, pro uti verbo reuelato gaudent, propiore deum cognoscendi occasione fruuntur, iterum ad veram eccleſiam reduci, atque in communionem benedictionis Abrahae peruenire. Ceterum GROTIUS iam obſeruauit, Paulum vocem *καλιεραιον* finxiſſe, vt melius eam oppo-

opponeret *ἀγριέλαιον* f. oleastro. Ebraice diceret ex Pſal. LII, 10. *עץ זית*, *ἐλαιὸν ἀγριέλαιον*, oliuam fructiferam, vti LXX. l. e. habent.

§. XV.

Sed fatis iam dictum de *probabili*, pro conuersione Iudaeorum futura, disputatione; superest II) videamus, quomodo Paulus eam certo olim instare adferat. Legitur hic a) ipsa huius ardui negotii tractatio v. 25-32. quae a) proponitur v. 25. & initio v. 26. Proferendae suae sententiae praemittit aliquod praefamen, dicens: nolo enim vos ex-gentiles ignorare mysterium hocce, sed potius clare distincteque illud iam edisseram. *Μυστήριον* vox in sacris adhibetur ad decreta diuina, super oeconomiam gratiae concepta, designandum, quae utique rationem, vel maxime exultam, fugiunt & superant. Pertinent huc tum ea, quae omnes scire debent, e. c. i *Tim. III, 16.* tum vero ea, quae ad penitus noscendam diuinam agendi cum hominibus rationem faciunt. Atque hic quidem sensus huius loci est. Vide etiam *Matth. XIII, 11.* Quae enim Iudaeorum indurationis iudiciunt & eius terminium, & futuram eorum restaurationem spectabant, rationi quidem sibi reliſtae, circa peculiarem aliquam reuelationem, imperuia erant, ita tamen simul comparata, vt quis, salua salute, eorum propiore cognitione carere posset. Habet se Iudaeorum conuersio, sicuti gentium ad salutem vocatio, quam iidem Paulus *mysterium* vocat, *Ephes. III, 3. sqq.* Subdit vero rationem, parenthesi inclusam, cur ipsos hanc mysterii plenam doctrinam latere nolit, *vt ne sitis apud vos sapientes.* Sapientes christianos esse oportet; sed vitium latet in addito *παρ' ἑαυτοῖς* q. d. ne vobis persuadeatis, vos omnes oeconomiae diuinae recessus iam perreptasse, ne sitis immodici vestrum aestimatores, neque vobis ea arrogetis, quae vobis data non sunt. Sic igitur prostrigat Paulus singularis sapientiae phantasma, & coeuret fastum gentilium, ex quo Iudaeos a salute prorsus exclusos esse existimabant eamque ob causam sibi mirifice placebant. Itaque *Φροσὴν παρ' ἑαυτοῦ*, quod etiam cap. XII, 16. occurrit, reuera idem est, ac *ὕψηλοφροσὴν* v. 20. & *ὕψηλα φροσὴν* cap. XII, 16. & *ὕπερφροσὴν παρ' ὁ θεὸς φροσὴν* cap. XIII, 3. Quod dum distua-

diffuadet, in contrarium ipsis commendat το σφραγισσιν *vere modo-
sque de sentire.* Adde de caetero LXX. *Prou. III, 7.* xbi eadem
legitur sententia, sicuti similis habetur Ies. V, 21.

§. XVI.

Praefamine praemisso, ipsam suam sententiam exponit; ubi
*) Israelitico populo indurationem *ex parte obrigisse*, docet. *Superius v. 7.* dixerat ἐπωδθησων; inde nunc πωγων ipsis tribuit *ex-
tremum stuporem.* Idem verbum, de Iudaeis adhibitur, legitur
2 Cor. III, 14. Ioh. XII, 40. & nomen *Marci III, 5.* Caeterum vo-
culae ἀπο μωσους, quae deplorandum Iudaici populi statum aliquo
modo emolliunt, non pertinent ad πωγων, quasi aliquali indura-
tione laborauerit; sed ad ἰσχυρη, cuius pars πωγουσσι obnoxia erat.
Eodem modo dixerat Paulus v. 17. *quosdam ramos defractos esse.*
Interim tamen *) eam non acuum duraturam esse, discrete indicat.
Obtinebit enim tantum, *donec multitudo gentium ingressa fuerit*
in ouile Christi Ioh. X, 16. πωγων *insignem multitudinem*, ex plu-
ribus gentibus collectam, designare, iam ad §. X. monuimus. Ea
vero non simul, atque vna temporis periodo, conscriberetur; sed
prouti deus suas moras habet & horas, atque vnumquodque op-
portunissime & sapientissime exsequitur, maxime praeterca atten-
tus ad ea temporum momenta, quibus animi indurari facillime
conteri emolliorque possunt, successiue, vt noua subinde gaudia
praeparentur caelitibus pariter, atque fidelibus, in his terris ad-
huc edam degentibus. *) Notabilem quandam Iudaeorum conuer-
sionem instare pronuntiat. *Atque sic demum, hoc excellentissimo*
sine, qui tum gratiae diuinae thesauros recludit, tum seueritatis
luculentum testimonium praestat, obtento, *omnis Israeliticus popu-
lus saluabitur.* Vereres hebraeorum theologi sapientius ingemina-
runt: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא *omni Israeli*
partem esse in saeculo futuro. Sed cum haec sententia fiducia illa
carnali, quam in nascendi ex Abrahamo forte reponebant, meri-
torumque propriorum opinione, nitatur, atque ideo ab ipsis ad
omnes Israelitas extendatur: facile patet, eam, si sensum spectes,
& a verbis disceseris, cum Paulino sermone, quo omnia ad fidem
in Christum reducuntur, v. 20. 23. nihil habere commune. Ex-
inde

inde vero simul consequitur, vocabulum *omnis* nequaquam omnia individua complecti. Id enim vix sperare licet de infinita eorum multitudine, atque inuincibili nonnullorum malicia. Opponuntur nimirum hi, qui *πας Ισραηλ* vocantur, *paucioribus illis*, qui aetate Pauli & deinceps cum Christo coniuncti sunt, & v. 5. *λειμμα* *ματ' εὐλογιᾶν χάριτος* audiunt. Intelligimus igitur *insignem, satisque spectabilem populi Israelitici partem*, quam Apostolus supra v. 12. *πληρωμα* vocabat. Potest hoc negotium illustrari ex gentium, ad Christum conuersarum, exemplo. Sicuti nimirum *το πληρωμα αυτων* non infert, *omnes viritum* conuertendos esse, sed longe plurimos; ita *πληρωμα* Iudaeorum, & *πας Ισραηλ*, nonnisi stupendam eorum multitudinem insinuat. Eodem modo, de insigni & maiore alicuius coetus parte, voculam *πας* alibi loco tum legi, vel titronibus notum est. Vide saltem *Matth. III, 5. c. IV, 8.* Marci I, 5. 37. Luc. XV, 1. &c. Quid, quod? ipsa formula *πας Ισραηλ*, nonnisi de *maiore* huius populi *parte* legitur tum in V. T. e. c. *1 Sam. VII, 5. c. XXV, 1.* tum in N. Test. libris e. c. *Act. XIII, 24.* Caeterum eos vix audiendos esse existimo, qui hic per *Ισραηλ* *Israel* dei, seu veram ecclesiam, ex gentibus atque Iudaeis conflatam, intelligunt; quibuscum facit quoque *νομωδους*. Manifeste enim *Ισραηλ*, gentium ingressurarum *πληρωματι* opponitur: gentibus scilicet intromissis, futurum esse dicitur, vt Iudaei quoque bene multi ad salutem perducantur. Etsi vero plerique interpretes hac in re mecum sentiant; in eo tamen iidem admodum a se dissident, si dicendum est, *quandonam gentium multitudo ingressa fuerit, & quando tandem maior Israelitarum pars conuertenda sit.* Alii, sicuti gentium conuersionem vsque ad finem mundi continuandam esse, docent; ita etiam Iudaeorum conuersionem inde a Pauli aetate per singulorum saeculorum decursus praenuntiatam esse, existimant. Aliis vero videretur, hic de successiua quadam & magis singulari emendatione populi Iudaici sermonem non esse; sed potius de simultanea, saltem intra breuiorem terminum procuranda, etque extantiore & magis vniuersaliore, qualis huc vsque nondum contigit, sed adhuc futura speratur. Meum quidem non est, tantas componere lites; interim non diffiteor, potiosem mihi videri

E

corum

eorum sententiam, qui Paulina verba de insigniore quadam gentis Iudaicae conuersione, in posterum speranda, interpretantur. Ex enim 1) Paulus discrete terminum aliquem pro ingressura gentium *multitudine* figit, ἀχρις οὗ &c. quem deinceps infecutura fit salutis Iudaeorum procuratio, καὶ οὕτω &c. Non ergo loquitur de eo, quod praeter gentes Iudaei nonnulli subinde per singula secula ad fidem perducendi, & eam gentibus conuersis conuersi Iudaei nunquam non coexistituri sint; sed indicat, tempus futurum esse, quo euangelio, inter cunctas gentes adnuntiato, & longe plurimis ex iis Christo adiunctis, spectabilis Iudaeorum numerus saluandus sit. Libens quidem concedo uoculas ἀχρις οὗ non semper continuationem futuri excludere, & aliquando perennitatem admittere; quod, qui a me dissident, virgere memini; interim vicissim mihi detur, postulo, quod *ordinarie* saltem eadem terminum ad quem, nullo habito ad continuationem respectu, inferant. Quod si sit, manendum esse arbitror in consueta significatione, donec siue contextus, siue aliud momentum, contrarii adsumptionem iniungat. Tantum uero abest, ut hic eiusmodi quid inueniatur, ut potius uoculae καὶ οὕτω illam iure requirant. Quae si *est sic*, vel, *est tunc, ita demum* explicantur, optime omnia in sermone Paulino fluunt: cum ex opposito nonnisi difficilis & contorta interpretatio prodeat. Quod uero οὕτω, οὕτως, etiam pro τότε, tanquam *particula temporis* valeant, vel ex Ioh. IV, 6. Act. VII, 8. C. XVII 33. C. XX, II. C. XXVIII, 14. 1 Cor. XIV, 25. intelligitur, ut iam nihil de profanorum auctorum locis dicam, quorum nonnulla dedit RAPHELIUS tum in Adnotar. ex Xenophonte, tum ex Polybio & Arriano ad Act. XX, 11. 2) Paulus se cum ex-gentilibus *mysterium* aliquod, seu rem huc usque ipsis occultam; communicaturum esse, praese fert. Sed quam de re? non de eo, quod πωρωσις τῶν Ἰσραηλῶν ἐν μέρους obtigerit: hoc enim iam v. 7. significauerat, cum diceret: οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρωθήσονται, quocum iunge v. 16. 26. neque de eo, quod nonnulli subinde ex Iudaeis cum Christo uniri debeant; hoc ipsum enim iam in superioribus v. 5. 7. II. 14. 23. 24. fatis inculcauerat: sed potius de eo, quod 1) illa πωρωσις duratura fit ἀχρις οὗ τοῦ πληρωθῆναι τῶν ἔθνων εἰσελθῆναι; & 2) quod οὕτω, sic tandem,

dem, vel tunc, πῶς ἴσμεν salute donandus sit. Haec erant gentibus inuoluta, mansissentque, nisi Paulus ex reuelatione diuina ea euoluisset. Qui Paulum legit v. 25. *mysterii alicuius recludendi spem facere*; ille non potest non in eam sententiam descendere, quod aliquid propositurus sit, cuius mentio in antecedentibus nondum habetur. Cum vero illorum sententia, qua de successiva nonnullorum Iudaeorum conuersione, ad finem vsque mundi continuanda, eum locutum esse, creditur, nihil contineat, quod ex antecedentibus non innotescat: consequitur, eam sententiam omnino esse a Paulina mente alienam. 3) Cum Vir diuinus in superioribus probabiliter pro conuersione disputaret, inter alia dicit v. 12. πληρωμα αυτων, seu insignem Iudaeorum conuersorum multitudinem, πληστον fore mundi ethnici, i. e. effecturam esse, vt gentiles plurimi, illorum exemplo excitati; non minus Christo nomen dent. Sed ex historia ecclesiastica non constat, gentes, post aetatem Pauli, eximiae Iudaeorum ad Christi castra traductorum multitudinis exemplo prouocatas esse, ad ea sequenda. Vnde denuo conficitur, inter futura esse referenda, quae Paulus v. 25. 26. edisserit.

§. XVII.

Sed forte lectoribus nostris dubium videtur, qui fieri possit, vt, gentium multitudine iam ingressa v. 25. conuersio Israelitici populi inseruiat πλουτω εθνων seu multitudini gentium conuertendae v. 12. coll. §. 10? Sed responsio non adeo est difficilis. Ingressura erat nimirum inde ab aetate Pauli vsque ad futuram Iudaeorum conuersionem insignis hominum multitudo, πληρωματος nomine longe dignissima, eademque ex onanis generis gentibus collecta. Vtut vero illa eximium plane numerum constitutura sit: plures tamen nihilo minus supererunt, qui a Christo alienum animum gerent. Quae cum ita se habeant, nihil obstat, quo minus, Iudaeorum magno numero conuersorum exemplo, multi gentiles excitati, Christo quoque lucrifiant.

§. XVIII.

2) Probatur a v. 26. medio vsque ad v. 32. Probationis autem loco s) prouocat apostolus ad oracula, quorum primum, quod v. 26. & initio v. 27. legitur, ex Ies. LIX, 20. 21. desumptum est.

Differre Pauli verba non nihil ab ebraica veritate videntur; sed, penitius inspecta, quoad sensum saltem cum ea probe conspirant. Cum vero hoc praeter alios SVRENHVSIVS l. c. p. 503. sqq. diligenter ostenderit: lectorem harum rerum cupidum ad eum remitto. Propius accedit Paulus ad τὸν LXX. nisi quod pro ἕξεν Σίων habeat ἐκ Σίων; cuius mutationis causam indagare studuit VITRINGA ad locum Iesaiianum. Quod vero ad ipsa verba prophetica attinet, lectori attento mox patebit, Iesaiam 1) ecclesiam, in summis versantem angustiis, inde a versu 15. stitisse; docuisseque 2) cum nulus compareret eius liberator, praesto adfuturum esse deum v. 16. sqq. qui causam populi sui suscepturus sit aduersus hostes; atque his ita dictis, 3) optata vindictarum consequentia subiecisse v. 19. quorum praecipuum consistat in conuersione gentium perinde, ac Iudaeorum v. 19-21. Et de hac quidem v. 20. 21. loquitur cum dicit: *veniet Sioni*, seu *ex Sione*, quorum vtrumque verum est, *Goel*, redemptor, per quem ipsimet Iudaei, interque eos, KIMCHI & ABEN ESRA, *Messiam* intelligunt. Qua de re plura vide in edit. *Bibl. Hal. ebr. ad h. l.* Hunc *Goelem τὸν ἐσόμενον* vocarunt ὁ δὲ cum Paulo; sicuti ea ipsa vox Gen. XLVIII, 16. voci ebraeae אָנֹכִי respondet. Pergit propheta: & *auertentibus se a transgressione in Iacobo* scil. *veniet redemptor, liberator.* Hic vestigia τὸν δὲ premens apostolus vertit: & *auertet impietates a Iacobo.* Sunt viri docti, qui existimant, LXX. pro אָנֹכִי legisse אָנֹכִי; quae lectio commodissime illorum ἀνομιῶν postularet. Si tamen hoc nimis duriusculum videatur, atque lectio Masorethica omnino retinenda sit: non repugnabo. Res enim ipsa nihilo minus salua manet, seopoque prophetae accommodata. *Veniet Messias ex Sione, atque in commodum Zionis, & quidem pro auertentibus se &c.* Cum vero se ipsos propriis viribus auertere ab impietate non possent: recte verba *pro auertentibus se*, accipiuntur de iis, qui *se ab impietatibus suis auerti, abstrahi, patiuntur.* Quod quia solus *Goel* praestat, haud abs re ὁ δὲ, vna cum Paulo, hoc negotium ad *Goëlem* reuulerunt. Il itaque, quorum impietates *Goël* ita auertere potest, qui suam *πρωσίω* tolli ex animis patiuntur, ii, inquam, sunt illi, quibus ex mente prophetae *Goël* *veniet*, qui fructus salutare

dionalibus, loquitur: quod omnino egregie cum *plenitudine gentium* Paulina, in ouile Christi ingressura, conuenit. Deinde uero demum subdit, *Zioni quoque redentorem venturum, qui impietates a Iacobo auersurus sit &c.* perinde, ut Paulus ait, post ingressam gentium multitudinem, saluandam esse maiorem Iudaeorum partem. Atqui hic oeconomiae diuinac ordo minime consistere potest cum *prima* Messiae adparitione, ubi salus *primum* Iudaeis, post uero gentibus oblata fuit. Unde consequitur, quod *VITRINGA* bene monuit, hic designari *aduentum posteriorem*, quo Christus Iesus, postquam gentibus reuelatus esset, & ab iis agnitus, tandem innotesceret Iudaeis, qui longum gementes sub seueritate iudicii diuini recipentur denique in gratiam. Atque sic bene sibi constat probatio apostolica, atque interpretatio illa, quam eadem superstruximus. Neminem uero offendere debet, quod dictio posterior ex Cap. XXVII, 9. Ies. desumpta, de liberatione a Babyloniis, aliisque hostibus, proxime agat. Ipsi enim Iudaei tum in Talmude, tum in aliis scriptis docent, hanc liberationem Symbolum esse omnium liberationum, quas postmodum experiri sunt, & experiri. Unde etiam omnes, qui ipsos adfixerunt, ut Graeci, Romani, atque alii, ipsis *Babyloniorum* nomine ueniunt. Quae cum Paulus probe nosset; haud immerito hanc dictionem loco suo principali per quamdam adcommodationem subiungere potuit, ut complete sifteret suam mentem.

§. XX.

⇒) Prouocat ad antiquum illum amorem, quo inde ab ultimis temporibus complexus esset eorum progenitores, cuius fructus & effectus omnium temporum Iudaei participes reddi possent v. 28–30. Hoc argumentum 1) proponitur v. 28. *Quod attinet*, ita ait apostolus, ad *euangelium*, cuius summa est, Iesum Nazarenum esse uerum Messiam, redemptorem generis humani, fide uera amplectendum, siquidem ad salutem adspirare uelint homines, *inimici sunt*, odio habiti, non quidem *mibi*, ut *LYTHERVS* uertit; sed prouti ex v. 29. patet, *deo*, quia cum agnoscere noluerunt, *in relatione ad uos Romanos*, qui Christum complexi, adcoque deo grati estis. *Quod uero attinet ad electionem*, olim factam,

etiam, ut essent dei populus peculiaris, ab omnibus gentibus separatus, apud quem purior dei cultus vigeret, & cui promissio de Messia ex se prodituro data fuit, *dilecti sunt dei, in relatione ad patres*, seu intuitu *patrum*, quibus, cum veneratione veri Numinis nihil prius, nihilque antiquius haberent, promissum fuit, fore, ut deus posteris ipsorum nunquam non bene cuperet *Genes. XVII, 7*. Ita verto locum, cuius verba facillima, sensus vero paullo difficilior esse videtur, cui enodando non sufficiunt, quae huc vsque ab interpretibus adlata sunt. Sensum me exhibuisse, scopo apostoli idoneum, nullamque difficultatem post se relinquentem, cuius paullo attentiori patefcit. Superest, ut probem, *dic*, accusatiuo iunctum, tantumdem valere posse, ac *in relatione ad vos, intuitu vestrum, si vobiscum comparentur*. Provocho igitur ad *Matth. XV, 5. Luc. XI, 8. Ioh. XVI, 2 r. Rom. XIII, 5. bis, I Cor. VII, 26. Phil. I, 24. Cap. III, 7. 8. Ebr. V, 12.*

§. XXI.

2) Probat v. 29. non enim *poenitenda*, seu *irrenocabilia*, sunt *charismata & vocatio dei*. *Charismata* inquit, in Iudaeorum patriarchas collata; inter quae locum etiam tuebatur illud praeclarum promissum, quod deus vellet deus inprimis esse seminis ipsorum. Porro eam intelligit *Dei vocationem*, qua voluit, ut Iudaei populum peculiarem constituerent, quem nunquam prorsus abiecturus, sed semper ad percipienda charismata admissurus esset. De his vero dicit, ea esse *eiusmodi, ut deus eorum causa non poenituerit*. Abscondita enim est, teste *Hosea, Cap. XIII, 14. poenitudo ab oculis domini*. Et qui deus poenitudine decretorum suorum duci posset, cum ea, cognitionem eorum omnium, quae fieri poterant, atque ex lege optimi debebant, distinctissimam, plenissimam & certissimam secutus, condiderit, nihilque emergere vnuquam queat haud praenisi, quod consilium mutare iubeat. Sive igitur decreta, semel stabilita, *absoluta* sint, cuiusmodi illud est, de quo Paulus loquitur; sive *ad conditionem* aliquam *adstricta*: nihil in his deus mutat; utpote quod vel scientiae, vel potentiae, vel bonae voluntatis defectum argueret. Caeterum vox *ἀμεταμέλητος*, praeterquam quod hic legitur, exstat etiam *2 Cor. VII, 10.*

Idem

Idem h. l. valet ac ἀπιστευοντες, quam vocem habet vulgaris verso graeca. Quia vero, quorum nos non poeniter, mutare non solemus, igitur CASTELLIO rite vertit *irreuocabilia*. In LXX. quidem non legitur vocabulum, sed obuium tamen est in POLYBIO, DIONYSIO *Halicarnassensi*, PORPHYRIO, & aliis, vti discere est ex SVICERO, RAPHELIO atque ELSNERO.

§. XXII.

3) Illustratur v. 30-32. *Quemadmodum enim vos etiam Romani, olim, cum in ethnicismo viueretis, non credidistis deo, nunc vero misericordiam iniepti estis, vt, relicta mentis perueritate, deo fidem adhibeatis, occasione incredulitatis horum Iudaeorum, qua nimirum, eam expugnari eam non sinerent, deus permotus est, vt gratiae media propius vobis offerri curaret, ne beneficium, in Christo praestitum, irritum fere esse videretur: ita etiam hi iam quidem non credunt in Deum, adeoque vobis in conditione priori valde similes sunt, vt & ipsi suo tempore occasione vestrae, seu, quae vobis obtrigit, misericordiae misericordiam consequantur.* Redibunt scilicet aliquando ad se, suamque miseriam ex vna parte, ex altera vero parte gentium, ad Christum conuersarum, felicitatem intuiti, exstimulabuntur ad gratiam Dei, per Christum solum quaerendam, qua omnino beabuntur. Statuo hic cum CHRYSOSTOMO, aliisque magni nominis interpretibus, mittendam esse vulgarem interfectionem, quae comma ad *ἐκείναι* ponit; illudque potius ad verbum ἡπίσθησαν scribendum esse arbitror. *Primo* enim id cum re ipsa non conuenit, quod Iudaei tum demum increduli facti sint, vbi gentiles per diuinam gratiam ad meliora traducti fuerant; cum potius ex actis apostolicis atque ex versiculo praecedente clareat, tum inprimis censilium diuinum, de conuersione gentilium procuranda, executioni datum esse, cum Iudaei fidem deo quam pertinacissime denegarent. *Deinde* vero eandem iuncturam, quod Vener. CARPZOVIVS ad h. l. bene monuit, postulat oppositio versus antecedentis. Sicuti enim Romani, qui deo non crediderant, misericordiam iniepti erant, τῆ ἰουδαίων ἀπισθείας; ita Iudaei, qui tum itidem incredulitate laborabant, misericordiam obtenturi erant τῶν ἑθνικῶν ἐλπίαι, Iudaeorum itaque decorem-
tum

tum fuerat gentium incrementum, ut hoc ipsum cum tempore ansam daret salutis Iudaeorum reparandae. Neminem vero offendere debet, coniunctionem *in* in medio positam esse, quod quippe non raro fit. Vide saltem *1 Cor. IX, 15. 2 Cor. II, 4. Galat. II, 10.* Quoad rem ipsam relege hic possunt, quae supra ad *v. 11. 12.* dicta sunt.

§. XXIII.

Vberius adhuc haec Paulus *v. 32.* illustrat, ubi ostendit, omne negotium saluandi homines eo demum redire, ut, qui gratia dei salutari perfrui velint, incredulitatis suae, qua laborarent, conuincerentur, eiusque veniam a deo exorarent. Verbum *συγγνωσκω* h. l. & *Galat. III. 22. demonstrandi, conuincendi & coarguendi* notionem habet, quam CHRYSOSTOMVS bene expressit, cum inquit: *sub incredulitatem deus omnes conclusit, hoc est, coarguit, demonstrauit, incredulos esse; non ut manerent increduli, sed ut alios per aliorum saluaret contentionem, hos per illorum, & illos per horum.* Quoad rem S. R. CARPZOVIVS recte huc vocat dicta Pauli *Cap. III, 9. 19. 20. 23. 24.*

§. XXIV.

Totam hanc tractationem Paulus 2) pathetica prorsus clausula finit *v. 33-36.* Postquam scilicet hucusque intentus fuerat in diuinam cum Iudaeis & gentibus agendi rationem, & non sine luctu docuerat, illos iusto dei iudicio propter spreum inprimis Messiam reiectos, ea vero occasione, praeter omnem expectationem, hos, quorum curam nullam olim gessisse videbatur, adsumptos esse, infimul autem diuino sub ductu perspexerat, futurum esse, ut aliquando contribules, gentium conuersarum exemplo excitati, ad saniora principia redirent; quod & aliis gentibus ad Christum adduendis opportunitatem procuraturum esset: tum hos inter labores, modo cum aegritudine, modo enim serenitate animi peractos, intime demilleque sensit, se in eo abditorum dei consiliorum pelago versari, cuius ad fundum nunquam peruenire posset. Quod ut significatum irer, obitupescens exclamat: *o profunditatem &c.* Hic vero Paulus 1) summam dei virtutes, earum

F

rum

rumque exercitium, extra se veluti positus, admiratur v. 33-36. Haec a) proponit v. 33. vbi α) de virtutibus, seu attributis summis, quae deus in hoc negotio manifestavit, loquitur, *sapientia* scilicet, & *scientia*. Per *hanc* omnia possibilia novit, & quid ex quocunque consequi possit, intellexit. Per *illam* vero optimos fines, cum ultimo scopo, manifestatione scilicet gloriae suae, combinabiles, nec non media, felicissime successura, peruidit, & selegit, indeque stupenda & inexpectata praerfus consecraria, etiam tum, cum omnia conclamata esse videbantur, elicitur. Hisce vero divinis axiomatibus tribuit α) *πλοστον*, ut *magnitudinem* eorum ob oculos poneret. Quando enim Paulus aliquid quam maxime extollere vult, *diuitias* de eo praedicat. Vide Cap. II, 4. Cap. IX, 23. Ephes. I, 7. Cap. II, 7. 2 Cor. VIII, 2. Col. I, 27. Quum vero ne sic quidem sibi satisfaceret, β) *βουδο* addit, quo innuit, deo competere scientiam & sapientiam, quae vnquam cogitari possit, maximam, quae nec modum, nec finem habet. Sicuti haec vox de *inmense* & *vere magno* apud externos occurrit; ita in sacris imprimis de *rebus abstrusis* & *reconditis*, a *capto hominum remotis*, adhibetur. Ad *sapientiam divinam* hic refertur, quod & LXX. fecerunt, *Cobeleth* V, 25. cuius *βουδο* non nisi spiritus dei perferutatur 1 Cor. II, 10. β) de exercitio horum attributorum agit, inquit: *quam imperferutabilia sunt iudicia ipsius, & quam imperuestigabiles sunt viae eius!* Purem, *νεμυα* ad Iudaeos praecipue pertinere, *οδο* vero gentes, ad Christum conuersas, spectare: utrorumque enim in antecedentibus mentionem fecerat. *Iudaeos* excaecatos premebant dei *νεμυα*, *iudicia poenalia*; quo in sensu vox haud raro occurrit, e. c. *Rom.* II, 2. 3. *Cap.* III, 8. *Cap.* XIII, 2. 1 *Cor.* XI, 29. 34. Vide quoque SVICERI *thes. eccles.* T. II. p. 161. Atque haec iudicia *inferutabilia* erant, tum quod iusto tempore, iusto modo, eos puniebat; tum quod severitatem temperabat clementia. Adde hic *Sapient.* XVII, 1. Circa *gentes* singulares plane agendi *οδο*, agendi rationes, Deus inierat, quas nimirum, vtut a vera religione, & a promissis divinis, sollenni foedere sancitis, alienissimas, indeque spem nullam habentes, *Ephes.* II, 12. eo ipso tempore, quo Christi doctrinae omnes fere Iudaei se inimicos gerebant, eamque penitus subvertere stude-

studebant, praeter omnem spem & expectationem, ad amplectendum Christum traducebat. De notione vocis *ὁδὸς*, quam elegimus; infinita exempla in profanis & sacris exstant: interim vide Act. XIII, 10. 1 Cor. IV, 17. Ebr. III, 10. Apoc. XV, 3. De his iudiciis pariter, atque agendi Dei rationibus, dicit Apostolus, quantumvis feriretur eas homo, vestigari tamen, atque ad fundum earum venire non posse; adesse enim *abyssum*, vti Pl. XXXVI, 7. habent LXX. τα κρηματα σε ἀβυσσος πολλη. Adde Iobi V, 8. 9. cap. IX, 10. & GROTIUM ad h. l. qui plura Patrum & Iudaeorum loca, idem confirmantia, adfert.

§. XXV.

b) Has virtutes infinite & independenter deo inesse, probat v. 34-36. & quidem *) tribus quaestionibus propositis mentem suam tradit v. 34-35. Eam in finem 1) ait; *quis cognouit mentem domini?* vbi per *mentem* diuinam consilia, quae imprimis veriantur circa Iudaeos & gentiles conuertendos, intelligit; & quisnam eorum citra reuelationem, tum post reuelationem perfecte capiat, quaerit. Cuius quaestionis sensus est negatiuus, quod etiam de biga quaestionum subsequentiū valet; quo ipso vero negationem eo fortiorem intendit. Dicit itaque, neminem omnino inter entia finita, atque imprimis inter homines, esse, qui perfectam cognitionem, rationum agendi diuinarum, & quidem ex propria mentis vi, iactare queat. Atque hoc minime mirum, quia deus secundum Iesaiam C. XL, 14. 28. eo vsque *intelligentiar* habet, vt *imperferuabilis sit intelligentia eius*: 2) *aut quis consiliarius ipsius*, quocumque mentis destinata communicasset, fuit, vt in communionem executionis venerit? Nemo sane. Transsumit Paulus vitamque propositionem ex Ies. XL, 13. ita tamen, vt potius *τὸς* LXX, quod solet, secutus sit, si verba spectes. Eadem fere apostolus habet 1 Cor. II, 16. 3) *aut quisnam prior dedit ei, & seu, vt retribuatur ei?* Sane nemo est. Mutuo haec sumit apostolus ex textu ebraico Iobi XLI, 2. quem VVLG. bene expressit. Ceterum obseruare mihi videor elegantem gradationem, tribus his propositionibus eo fine adhibitam, vt omnimoda dei independentia eo penitus inspicatur. Si scilicet ne vnus quidem mentem domini cognouit; er-
go

go multo minus deo fuit a consiliis: & omnium minime ipsi prior aliquid contulit, quod retributionem postulet.

§. XXVI.

2) Directa oratione eandem insinuat v. 36. ἐν ἑξ ἑαυτοῦ - τα πάντα. Praetermissis vanis quorundam nostratium, trinitatis mysterium ex h. l. probare insituentium, conatibus, nec non Arrianorum & Fanaticorum, hoc dicto insigniter aburentium, ineptiis, quarum summam WOLFIVS retulit, moneo, quod propius huc facit, τα πάντα hic non generatim, cuiuscunque generis, siue bona, siue mala, inferre; sed ea praecipue pro scopo orationis Paulinae respicere, quae ad dispensationem gratiae & salutis, nec non ad diuinorum propter eam iudiciorum rationem pertinent. De his vero dicitur; quod ex ipso Deo, per ipsum, atque in, seu, ad ipsum sint. Inest utique his voculis sua differentia. Ex ipso, sunt omnia, tamquam ex inexhausto fonte. Infinito scilicet, quo pollet, intellectui omnia, quaecunque ad oeconomiam gratiae & salutis referuntur, ab aeterno quam distinctissime, quam lucidissime, quam plenissime, quam ab omni errore remotissime, obuersata sunt, prouti sapientissime, benignissime, iustissime, & hinc optime administrari poterant. Atque ad hanc exactissimam, quae ipsi praeclucebat, cognitionem cuncta, quibus totum negotium inniti debebat, decreta maxime independentem, utque reuocari non possent, concepit, nemine in consilium adhibito, nemine quidquam suggerente. Interim neque hic substitit diuina virtus; sed potius ea etiam, quae sapientissime quasi excogitauit, matureque decreuit, potentissime executata est, nemine opitulante, nemine obstante. Id ipsum sibi vult Paulus, quando dicit, omnia per ipsum deum esse. Is nimirum est, qui, sicuti res omnes conseruat & gubernat, inprimis etiam Iudaeis tristissimo indurationis iudicio permittis, gentiles, remotis omnibus, quae obstabant, grauissimis impedimentis, gratiosissime vocauit, Christique ecclesiae addidit, quotquot ex iis ad salutem se ordinari partebantur Act. XIII, 48. Is quoque est, qui subinde Iudaeos quosdam, utit excaecatos & refractarios, cum Christo yniuit. Denique etiam ipse est, qui suo tempore insignem prorsus Iudaici populi numerum in ecclesiam recipiet.

recipiet. Cum vero omnia ab ipso pendeant, & per ipsum perficiantur: vix mirum esse potest, si omnia quoque *εις αυτον, in ipsum*, referantur, ipseque maiestatem manifestent. Eadem fere, paucis mutatis, leguntur I Cor. VIII, 6. Consimilem locum habes apud MARCVM ANTONINVM lib. 4. c. 23. vbi de deo ait: *εν σοι παντα, εν σοι παντα, εις σε παντα.*

§. XXVII.

2) Totum hoc negotium doxologia aliqua finit v. 36. *αυτη η δοξα εις τις αιωνας, αμην.* *Δοξα* notat omnem complexum attributorum diuinorum, quae sicuti ipsi infallibiliter competunt, ab hominibus quoque agnosci, celebrarique debent. Eorum itaque est, vt, percepta diuina circa gentes & Iudaeos agendi ratione, diuinam sapientiam, bonitatem & iustitiam debitis laudibus extollant, & venerentur. Idque Paulus, quamuis vnum saeculum post alterum praeterlabatur, fieri iubet *per omnia saecula*. Si enim gloria dei sibi semper constat; iure etiam haud interruptis laudibus eam prosequuntur homines. Caeterum haec doxologia Paulo admodum frequentata est. Praeterquam enim, quod h. l. exstat, legitur quoque Cap. XVI, 21. I Tim. I, 17. Gal. I, 5. Ephes. III, 21. Phil. IV, 20. 2 Tim. IV, 18. Ebr. XIII, 20. 21. sicuti *Moses* quoque, cum magnalia Dei eloquitur Deut. XXXII, 3. Israelitas suos hortatur, vt darent, seu, profiterentur *maiestatem dei sui*. Plura dari possent de hac doxologia: cum vero Vener. QVANDTIVS peculiari scripto *de doxologiis Paulinis* satis erudite egerit; hoc labore iam supersedeo. Eandem Paulus obsignat consueta ecclesiae Israeliticae vocula *Amen*, qua tum fidem suam in dei promissiones, tum vero impensum desiderium, quo nomen diuinum ab hominibus glorificari exoptat, restari voluit.

ERRATA POTIORA.

Pag. 2. lin. 26. adiceret l. abiceret. p. 8. lin. 2. Iudaeorum l. Iudaeorum.
 ibid. §. 5. lin. 8. hac l. haec. p. 9. lin. 7. augmentum l. augmentum. ibid. lin.
 26. eam l. eum. p. 10. lin. 21. deplorandum l. deplorandam. p. 12. lin.
 10. *πισπορευεν* l. *πισπορευεν*. ibid. lin. 25. dari l. dare. ibid. lin. antepenult.
 prophete l. prophetae. p. 15. lin. 16. inuoluntur l. inuoluuntur. ibid. lin.
 18. fonte l. fonte. p. 22. l. penult. dextiuit l. desiniuit. p. 30. lin. 19. adisserit l.
 edisserit. p. 32. lin. 2. post *de* adde *se*. p. 34. lin. vlt. *ειδεν* l. *εισεν*. &c.

G

PRAE-

PRAESTANTISSIMO DOCTISSIMOQVE
HONORVM PHILOSOPHORVM
CANDIDATO

S. P. D.

P R A E S E S.

TV, PRAENOBILISSIME DOMINE CANDIDATE, vitam academicam ita inter nos exegisti, vt mihi causae sat graues suppeticerint, cur TE inprimis amarem, TVIQUE studiosus essem. Per integrum enim quadriennium, quod paucioribus hodie contingit, Scholas Philosophorum, Philologorum, & Theologorum, quibus ACADEMIA FRIDERICIANA floret, indefessa frequentasti diligentia, recteque TVARVM partium esse duxisti, vt, quae ex ore PRAECEPTORUM perceperas, domi meditatione subigeres, atque sic demum in succum & sanguinem, quod aiunt, conuerteres. Placuit mihi generosus discendi ardor, placuerunt mihi egregii, quos in litteris adquiuisi, profectus, interim quam maxime me delectarunt mores TVI. ad modestiam, honestatem, & pietatem prorsus compositi. Vnde iam dudum est, quod spem de TE conceperim, fore, vt cum tempore aliorum commodis magno cum fructu interfuturus sis; quam spem vt Deus O. M. abundantissime impleat, opto voueoque! Vt vero & PATRIAE, in quam breui abiturus es, innoresceret, quam & studia & vitam DOCTORIEVS TVIS adprobaueris, obtulisti TE nuper AMPLISSIMI ORDINIS PHILOSOPHICI, Magisterii honoribus obtenturus examini, quod ea cum laude sustinuisti, vt TIBI periti honores vnanimi consensione decreti sint, in TE a me conferendi, postquam inaugurale aliquod specimen publice defendisses. Adulisti itaque animum ad illustrandum Vndecimum caput epistolae ad Romanos, cuius textus compluribus difficultatibus obnoxii sunt, quas, quantum iudicare possum, maximam partem, haud infeliciter sustulisti. Neque dubito, quin TVA publico in conspectu aeque bene disputaturus sis. Superest, PRAENOBILISSIME DOMINE CANDIDATE, vt TIBI progressus laudabiles, in studiis factos; bonam mentem, quam vbique demonstrasti; curriculum academicum, feliciter finitum; atque honores in Philosophia supremos, ex animo

animo gratuler, Deum precatus, ut TE, saluum & incolumem ad patrios lares reductum, per omnem vitam gratia sua munitum, felicem fortunatumque esse iubeat. Ita vale, mei memor viue, meque ama! Dabam in Regia Fridericiana d. XXVII. April. MDCCLXIII.

HUMANISSIMO KEYLIO

IO. AVG. NOESSELT, S. D.

In maximis bonis, quibus Vratislavia, patria TUA, splendescit, haud scio an longe maximum sit hoc, quod nulla sit facile alia Germaniae vrbs illa in excellentibus ingeniis proferendis, iisque egregie ad omnem humanitatem fingendis felicior? E qua TV omni bonarum literarum genere preclare imbutus cum venisses ad nos, & ipso animo TVO & illustribus popularium TVORVM exemplis incitatus, ita grauitur omnes doctrinae partes persecutus es; atque ita te discendi cupidum ostendisti, ut magna mihi spes nasceretur fore, ut patria TUA olim a studiis TVIS non minimam claritatem acciperet. Ad haec studia, in quibus ego paene quot die diligentiam industriamque TVAM vidi & amaui, non modo in lectionibus meis sed etiam in colloquutionibus, accedebat incredibilis pudor morumque elegantia & sanctitas ea, quae non poterat animum beneuolent amque meam TIBI non maxime conciliare. Quam ob rem vere TIBI decursum feliciter academicum stadium optimaque frugis libellum a TE discedente conscriptum, dignitatemque academicam in TE propediem conferendam, mihi vero amicitiam TVAM gratulor; quam TE, nisi a TE ipso defeceris, quod ne suspicari quidem possum, nunquam deferturum scio, mihi certe de TE quidquid res TVAS adiuuare, mutuantque voluntatem vel alere vel augere possit, recipio; Deumque O. M. cui vni omnes doctores, virtutes, prosperosque rerum nostrarum successus debemus, rogo, ut studiorum morumque TVORVM fructus patriae TVAE saluberrimos, TIBI vero mihi que iucundissimos esse iubeat. Vale. Scripsi Halae a. d. I. Maii A. C. clocc LXIII.

Monsieur,

Monſieur,

Je vous ſai bon gré, qu'en faiſant Votre honneur par Votre do-
cte thèſe vous me permettes bien d'y trouver mon conte en
quelque façon pour le mien. Comme je ſuis allés heurcus de
pouvoir faire gloire de mes amis, j'ai bien du plaisir de me louer
à cette heure publiquement de l'amitié dont vous m'avez eſtimé
digne. Et à dire la verité, je n'ai preſque autre ſujer d'ajouter
une lettre à Votre diſſertation. vous êtes bien loin de vouloir
de l'encens, & quand je ſerais l'homme à vous en donner digne-
ment, la matière préſente m'en diſpenſe aſſés, ou le tous parle
Vos éloges. Je n'aurai pas non plus grand ſujer de vous pro-
teſter ici la part que je prends aus honneurs que vous allés cueil-
lir de l'aſſiduité de Vos études, ou bien de faire un Kyrielle de
tous les ſouhais dont je fais de bonnes augures de Votre bon-
heur à venir. Connoiſſant de longue main mon affection pour
vous, MONSIEUR, vous en êtes bien prévenu, & vous vous
en perſuaderez aſſément, ſans que je vous le proteſte à des fois
réitérées. Cependant je vous ſupplie, de vouloir bien me con-
ſerver l'honneur de Votre amitié, & de prendre garde, que l'ab-
ſence ne m'ôte rien de la part que vous m'avez accordée ſi libera-
lement de Votre affection. La plus forte de mes paſſions ſera tou-
jours de m'en rendre digne & de vous remoiſigner de plus en plus,
combien je ſuis

Monſieur,

Votre très-affectionné ami & très-humble
Serveur,

ABRAHAM GOTTHELF MAEZKE,
de Freiflat en Sileſie,
Eud. en Theolog. Oppos.

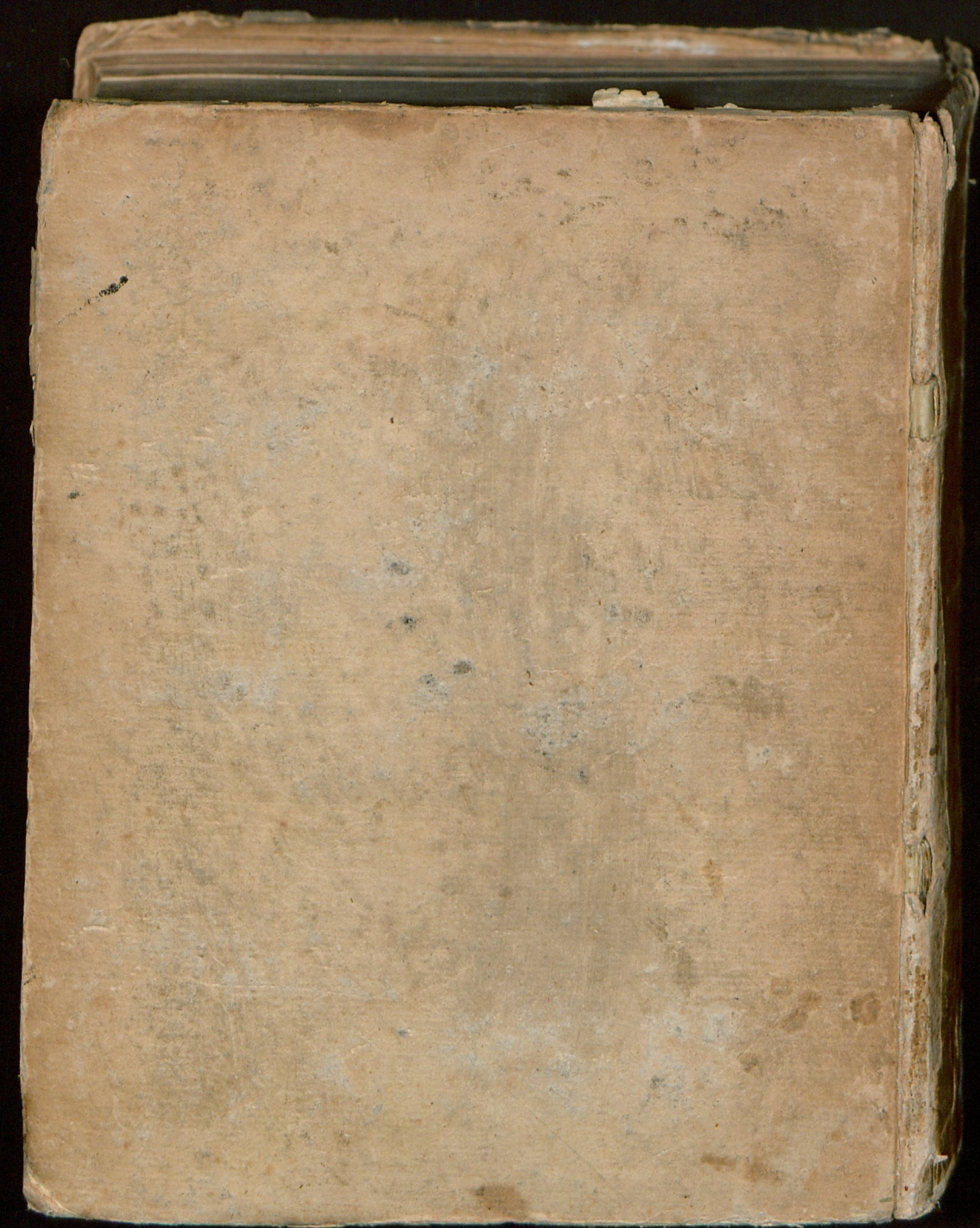

Fd 2287

X 2284284

Vd 18

nc

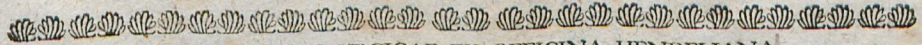

DISSERTATIO INAUGVRALIS PHILOLOGICA
QVA DIFFICILLIMVM
CAPVT XI.
EPISTOLAE PAVLI AD ROMANOS,
EXPLICATVR.

QVAM
SVB SVMMI NVMINIS AVSPICIIIS
CONSENTIENTE AMPLISSIMO PHILOSOPHORVM ORDINE,
PRAESIDE
VIRO EXCELLENTISSIMO, AMPLISSIMO, DOCTISSIMO,
IOHANNE FRIDERICO STIEBRITZ,
PHILOSOPHIAE, OECONOMIAE, POLITICAE, ET CAMERALIVM
PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
ALVMNORVM REGIORVM EPHORO,
ACADEMIAE SCIENTIARVM MOGVNTINAE SODALI,
PRAECEPTORE ATQVE PATRONO
PIETATE MAXIMA AETATEM DEVENERANDO,
PRO SVMMIS IN PHILOSOPHIA HONORIBVS
ET PRIVILEGIIS

SOLLEMNI RITV ACCEPTANDIS
D. VI. MAII A. O. R. MDCCLXIII.
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBIICIET
AVCTOR
SAMVEL BENIAMIN KEYL,
VRATISLAVIA-SILESIVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE EX OFFICINA HENDELIANA.

